

PATRICK O'BRIEN
Jurnalul unei călătorii
în Principatele Dunărene
— în toamna și iarna anului 1853 —

Patrick O'Brien s-a născut la Dublin pe 20 aprilie 1823, ca fiu al prosperului om de afaceri și politician liberal Timothy O'Brien. A făcut studii de drept la Dublin, pe care le-a absolvit în 1843, primind licența de practică juridică în Irlanda în anul 1844. Păstrând convingerile liberale ale tatălui său, Patrick O'Brien a fost ales membru al Camerei Comunelor în iulie 1852, în King's County, calitate deținută până în 1885, când circumscripția a fost divizată. În 1853 a sosit în Principatele Române, nefiind limpede dacă din proprie inițiativă sau trimis într-o misiune specială de către Ministerul de Externe britanic prin intermediul ambasadorului Canning. Cert este că pe teritoriul românesc irlandezul a fost în continuă legătură cu consulul-general britanic de la București, Robert Gilmore Colquhoun, și cu viceconsulul din porturile dunărene Galați și Brăila, Charles Cunningham. Volumul de însemnări pe care îl publică în 1854 este o subtilă punere în context a situației istorice și politice a Țării Românești și Moldovei.

PATRICK O'BRIEN

Jurnalul unei călătorii
în Principatele Dunărene
în toamna și iarna anului 1853

Traducere din engleză,
introducere și note de
CONSTANTIN ARDELEANU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Iustina Croitoru
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Emilia Ionașcu, Carmen Petrescu

Patrik O'Brien

*Journal of a Residence in the Danubian Principalities
in the Autumn and Winter of 1853, London, 1854.*

Ilustrația copertei: Vederea Olteniței din portul Turtucaiei, unde se îmbarcă trupe otomane (acuarelă și peniță după o litografie din epocă)

© HUMANITAS, 2016 pentru prezenta versiune românească (ediția tipărită)

© HUMANITAS, 2016 (ediția digitală)

ISBN 978-973-50-5194-5 (pdf)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

CUPRINS¹

Introducere	
de Constantin Ardeleanu	9
Capitolul I.	23
<i>Plecarea din Constantinopol – Varna – Sulina sub control rus – Comerțul britanic pe Dunăre</i>	
Capitolul II.	30
<i>Carantina în Principatele Române – Brăila – Cu brișca spre Galați – Soldații ruși – Galați – Soarta refugiaților polonezi – Cu vaporul austriac spre Giurgiu – Condițiile de călătorie</i>	
Capitolul III	40
<i>Pregătiri de război – Hârșova – Cernavodă – Drumul spre Constanța – Greutățile construirii unui canal în Dobrogea</i>	
Capitolul IV	46
<i>Obstacolele în calea navigației la gurile Dunării – Siliștra – Giurgiu – Controlul pașapoartelor – În așteptarea plecării diligenței</i>	

1. Cuprinsul analitic este realizat de traducător.

6 CUPRINS

Capitolul V	50
<i>Spre București – Soldații ruși – Bogăția țării – Structura socială</i>	
Capitolul VI	55
<i>Din nou despre soldații ruși – București – Aspectul general al capitalei – La operă și la teatru – Locuri de promenadă – Povestea pictorului italian dezmoștenit</i>	
Capitolul VII.	61
<i>Trecerea în revistă a armatei țariste – Despre hrana soldaților ruși – Instalarea unei tabere militare – Soarta românilor între ruși și turci – Resursele Principatelor – Problemele politice ale românilor – Lipsa de atracții pentru călătorii străini</i>	
Capitolul VIII.	67
<i>Un călător în căutarea morții – Circasia – Frumoasa Roza între lumea liberă și harem – Tristețea lui Manly – Sfârșitul unei idile neîmplinite</i>	
Capitolul IX	74
<i>Starea politică a Principatelor – Corupția regimului – Drepturile istorice ale românilor – Capitulațiile – Puțină istorie – Regulamentele Organice</i>	
Capitolul X	83
<i>Adevărată față a protectoratului țarist – Umilirea domnitorului Știrbei – Atitudinea prințului Gorceakov – Eșecul negocierilor diplomatice și intențiile belicoase ale Rusiei</i>	

Capitolul XI	89
<i>Mașinațiunile Rusiei – Conspirația lui Kallergis – Lovitura de stat și rezistența regelui Otto – Constituția Greciei</i>	
Capitolul XII	93
<i>Progresele economice ale Greciei – Cultura și școlile grecești – Democrația în Grecia modernă – Toleranța religioasă</i>	
Capitolul XIII	98
<i>La Naflion – Vechea moschee – Slujbă la biserica catolică – Grecii, victime ale propagandei rusești</i>	
Capitolul XIV	100
<i>Spre Giurgiu – Santinele rusești – Dispute pentru ocuparea insulei Mocanu – Artileria otomană – Spre Oltenița – Frumusețea țăranilor românce</i>	
Capitolul XV	105
<i>Rătăciți pe drum – Hanul din Negoști – Praful Bărăganului – Oltenița – Pregătirile militare – Bătălia de la Oltenița – Un mare succes otoman</i>	
Capitolul XVI	110
<i>Despre relativitatea vederii morții – Povestea liceanului francez</i>	
Capitolul XVII	114
<i>Noi dispute ruso-otomane – Planuri de război pe linia Dunării – Strategii și obiective militare – Primadona engleză</i>	

8 CUPRINS

Capitolul XVIII. 118

*Curieri albanezi – Plecarea spre Galați – Arestarea lui
Georgie – Intervenții diplomatice*

Capitolul XIX. 122

*Încartiruirii forțate – Duplicitatea ionienilor – Iarna
prin trecătorile Carpaților – Brașov – Arad – În tren –
Arestarea – Cu bine la Viena*

INTRODUCERE

Anexarea Peninsulei Crimeea de către Federația Rusă în martie 2014 a readus în atenția publicului excepționala valoare strategică a Mării Negre. Dacă specialiștii în relații internaționale au continuat să privească cu îngrijorare desfășurările de forțe din regiunea pontică inclusiv în deceniile de dezgheț de după prăbușirea URSS, războiul din Georgia (2008) a fost un clar semnal de alarmă al activării politicii de putere a Rusiei în bazinul Mării Negre. Însă opinia publică (inclusiv cea din România) a rămas oarecum dezinteresată de realitățile geopolitice, naționale sau economice din vecinătatea noastră imediată.

Rapida reacție a Rusiei în Crimeea a surprins și îngrijorat nu doar autoritățile guvernamentale, ci și publicul larg, mai ales având în vedere evoluția conflictului din răsăritul Ucrainei și escaladarea relațiilor dintre puterile occidentale și Rusia. Explicațiile specialiștilor nu au întârziat să apară, ele vizând adesea și premisele istorice ale acestor tensiuni. Ambițiile imperiale ale Rusiei țariste sau sovietice, disprețul față de dreptul internațional, propaganda atent disimulată în teme religioase sau naționale sensibile au fost aspecte aduse în discuție pentru a demonstra că răspunsul Rusiei la orientarea pro-europeană a Kievului face

parte din politica tradițională a Moscovei față de vecinii săi europeni.

Și în România conflictul din Ucraina vecină, în dimensiunea sa militară, politică, ideologică, economică sau propagandistică, a stârnit interesante reacții „istorice”. Numeroasele invazii rusești pe teritoriul românesc și consecințele nefaste ale acestora (de la anexarea Moldovei de dincolo de Prut în 1812 până la contribuția Armatei Roșii la instaurarea regimului comunist) sunt teme actuale, bine fixate în conștiința publică. Efectele crizei actuale asupra românilor și a României sunt numeroase, fie că vorbim de recrutarea cu prioritate a etnicilor români din Bucovina ucraineană, de politica oscilantă a guvernului de la Chișinău și situația ingrată a românilor basarabeni sau de acuza că obiectivul ultim al Rusiei este să-și reînstituească controlul asupra gurilor Dunării¹. De altfel, cercetări sociologice recente arată că două treimi dintre români au „sentimente mai degrabă negative față de Rusia” și consideră că situația din Ucraina este „periculoasă pentru țara noastră, în principal din cauza proximității geografice”².

În acest context, volumul irlandezului Patrick O'Brien, publicat în anul 1854, când rusofobia occidentală ajunsese la apogeu, capătă o semnificație aparte pentru cititorul român. Departe de a fi o relatare de călă-

1. R.M., „Gen. Ben Hodges (SUA): Vladimir Putin încearcă să dețină controlul asupra gurilor Dunării”, Hotnews, 5 martie 2015 (<http://goo.gl/wfD295>).

2. Mihai Ivașcu, „Imaginea Rusiei în estul Europei, grav afectată de războiul dus în Ucraina”, Hotnews, 14 aprilie 2015 (<http://goo.gl/PqoksF>).

torie interesantă prin ineditul și pitorescul descrierilor de peisaje, de tipuri umane sau de ciudățenii care fac încă deliciul acestei specii literare, lucrarea lui O'Brien este o subtilă analiză a cadrului istoric și politic intern și internațional în care, în vara anului 1853, armatele țariste au ocupat cele două Principate Române, Moldova și Țara Românească. Interesat să cunoască și să înțeleagă mai bine această complicată ecuație politică, O'Brien a redactat un veritabil eseu de filozofie politică din care reiese că actorii, principiile apărute și modurile de operare (Rusia, puterile occidentale, autocrația, democrația, ocupațiile militare, provocările, loviturile de stat, propaganda etc.) par să se fi schimbat prea puțin la mai bine de un secol și jumătate de la finalul Războiului Crimeii.¹

*

Pentru o mai bună înțelegere a realităților istorice și politice relatate în paginile următoare, considerăm util să-i reamintim cititorului cadrul general al istoriei Principatelor Române în sfertul de secol dinaintea debutului conflictului cunoscut în istorie drept Războiul Crimeii.

Ofensiva antiotomană a cabinetului de la Sankt-Petersburg, una dintre constantele relațiilor internaționale ale secolului al XVIII-lea, a intrat într-o nouă

1. Fragmente din această lucrare, ca și o prezentare a autorului au fost publicate, în traducerea noastră, în volumul *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, vol. 6: 1852–1856, coordonator Daniela Bușă, Editura Academiei Române, București, 2010, pp. 79–103.

fază după venirea la putere a țarului Nicolae I în decembrie 1825. În anul următor, profitând de tulburările din Imperiul Otoman în urma revoltei ienicerilor și a războiului de independență al grecilor, Rusia a somat Poarta să renegocieze statutul Principatelor. Convenția de la Akkerman (25 septembrie/7 octombrie 1826) recunoștea individualitatea politică a Moldovei și Țării Românești, dar sporea totodată și autoritatea Rusiei, care trebuia să confirme domnitorii aleși dintre boierii pământeni pentru un mandat de șapte ani.

Tratatul de pace de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829), la capătul războiului ruso-otoman din 1828–1829, oficializa statutul Rusiei de putere protectoare a celor două state românești, păstrând doar o suzeranitate formală a Porții (limitată la perceperea tributului, confirmarea domnitorilor, protecția militară și dreptul de a încheia acorduri internaționale în numele principatelor vasale). Câteva clauze (retrocedarea cetăților otomane de pe malul stâng al Dunării – Turnu, Giurgiu și Brăila –, instituirea libertății de navigație pe Dunăre, dreptul Principatelor de a stabili carantine de-a lungul Dunării, desființarea monopolului otoman asupra comerțului exterior românesc) erau prevederi pozitive pentru dezvoltarea economică a spațiului dunărean. Aceste clauze, menite să favorizeze accesul produselor românești pe piețele occidentale, erau însă limitate de faptul că Rusia anexa în 1829 întreaga Delta a Dunării, deci și singurul braț navigabil al fluviului, Sulina. Astfel, cabinetul de la Sankt-Petersburg își rezerva dreptul de a se amesteca în gestiunea liberei navigații pe sectorul maritim al fluviului euro-

pean. Reacțiile cercurilor de afaceri europene față de noile perspective comerciale oferite de porturile românești oscilau între opinii pozitive conform cărora „comerțul a prins viață“ și acuze că orice inițiativă comercială se afla „în mare parte la mila Rusiei“.

Până la plata deplină a despăgubirilor de război de către turci, Principatele au rămas sub ocupație militară țaristă (1828–1834), Moldova și Țara Românească fiind conduse de oficiali ruși numiți de către țarul Nicolae I. În timpul mandatului generalului Pavel Kiseleff au fost redactate Regulamentele Organice, legiurile cu rol constituțional elaborate de comisiile de boieri moldoveni și munteni ce au acționat sub coordonarea rușilor. Proiectele au fost definitivitate în anul 1830, fiind apoi examinate și ușor modificate la Sankt-Petersburg de o comisie rusească de revizie, iar textele astfel rezultate au fost supuse aprobării unei Adunări Obștești Extraordinare. Documentele au intrat în vigoare la 1 iulie 1831 în Țara Românească și la 1 ianuarie 1832 în Moldova, rămânând valabile până la adoptarea Convenției de la Paris în anul 1858. Regulamentele dădeau o nouă organizare constituțională Moldovei și Țării Românești, creând premisele unui cadru instituțional modern; ele instituiău separarea puterilor în stat, dar păstrău dominația aristocrației și consolidău influența Rusiei în afacerile interne ale celor două țări.

Dacă puterile occidentale nu au reacționat pe măsură față de întărirea considerabilă a poziției țariste în regiunea danubiano-pontică în anul 1829, situația s-a modificat radical după marele succes diplomatic obținut de Rusia prin încheierea tratatului cu Poarta,

semnat la Unkiar Iskelessi (iulie 1833), prin care flota rusească de război ancorată la Sevastopol putea trece dincolo de StrâmTORI în caz de conflict cu una dintre puterile occidentale. În următoarele decenii relațiile cu statele occidentale au devenit tot mai tensionate, Marea Britanie ajungând principala protectoare a integrității teritoriale a Imperiului Otoman, „medicul“ ce se ocupa îndeaproape de sănătatea omului bolnav al Europei“. Marea Neagră a devenit un punct de maximă importanță pentru echilibrul european de putere, iar cele două regiuni de contact dintre imperiile țarist și otoman, gurile Dunării și Circasia (Caucazul), s-au bucurat de toată atenția reprezentanților intereselor politice și comerciale ale statelor democratice occidentale.

Cât a ținut ocupația țaristă în Principate (1828–1834), consulul britanic E.L. Blutte a avertizat cu privire la felul discreționar în care administrau rușii provinciile, „ca și cum ar forma parte integrantă a teritoriilor rusești“. *Numirea* domnitorilor regulamentari Alexandru Dimitrie Ghica la București și Mihail Sturdza la Iași (contrar clauzelor Regulamentelor Organice care prevedeau *alegerea* domnilor de către Adunări Obștești Extraordinare) de către puterile suzerană și protectoare a însemnat o nouă sporire a puterii Rusiei în Principate. Un moment simbolic al acestei dominații formale a fost așa-numita chestiune a „articulului adițional“, când Rusia a propus introducerea în Regulamente a unui articol prin care orice modificare a acestor legiuiri trebuia făcută cu „dezlegarea Înaltei Porți“ și cu „primirea Curții Rusiei“. Boierii patrioți considerau că o asemenea prevedere limita grav competențele legislative ale Adunării Obștești și auto-

mia internă a celor două state românești, însă opoziția forțelor naționale a fost rapid înăbușită.

Atitudinea indecisă a domnitorului Al.D. Ghica a și determinat destituirea sa în anul 1842. Se ajungea astfel la întronarea singurului domnitor ales conform prevederilor regulamentare – Gheorghe Bibescu. Și acesta a avut divergențe cu puterea protectoare, precum cele legate de concesiunea unor exploatare miniere către antreprenorul rus Trandafilov, dar în general a guvernat autoritar, cu acordul Rusiei și al Imperiului Otoman.

Patrioții români au contestat tot mai mult regimul regulamentar apărat de Rusia în plan extern și de marea boierime conservatoare în plan intern. Opoziția față de Rusia s-a manifestat fie public, prin acțiunile „partidei naționale“ în Adunarea Obștească, fie în secret, prin comploturi și conspirații organizate de tânăra elită națională instruită în Occident și conștientă de necesitatea schimbării. În exterior, mișcarea a fost popularizată de cercurile politice ce contestau autocrația imperiilor din centrul și răsăritul Europei și susțineau lupta națională a italienilor, polonezilor, ungarilor sau românilor. Dezideratele elitei românești (unirea Principatelor, alegerea unui prinț străin, independența statului național) erau amenințate în principal de reacționarismul și autocrația Rusiei.

Un motiv de îngrijorare pentru dezvoltarea schimburilor comerciale ale Principatelor a fost instituirea regimului de carantină la gura Dunării și pe brațul Sulina. Dacă rușii considerau că era necesar având în vedere virulentele epidemii de ciumă sau holeră ce loviseră regiunea, occidentalii contestau drepturile

abuzive ale oficialilor ruși, care puteau controla și solicita taxe de la vasele comerciale ce înaintau spre porturile Galați și Brăila, apreciind că aceste ingerințe erau în fapt menite să lovească în prosperitatea economică a Principatelor Române și să favorizeze porturile dunărene și pontice ale Imperiului Țarist. În 1840 Austria și Rusia au încheiat o convenție comercială prin care autoritățile țariste se obligau să adopte măsuri pentru ca navigația în Delta Dunării să se desfășoare în bune condiții, navele austriece urmând să plătească taxe care să acopere costurile lucrărilor de întreținere a șenalului navigabil.

În pofida angajamentelor asumate de guvernul țarist, condițiile de navigație nu s-au îmbunătățit, adâncimea apei la gura Sulina fiind tot mai mică întrucât nu se înlăturau depunerile aluvionare. De la circa patru metri în 1840, adâncimea scăzuse zece ani mai târziu la sub trei metri, pentru ca în 1853 vice-consulii britanici să raporteze că se ajunsese la doar doi metri. Rusia era acuzată din ce în ce mai sonor nu numai că nu înlătură obstacolele ce împiedicau navigația la Sulina, ci și că ridică în mod deliberat noi bariere fizice sau birocratice în calea liberei navigații. Situația era de maximă importanță pentru diplomația londoneză, în condițiile în care numărul vaselor britanice ce soseau la Brăila și Galați pentru a încărca cereale românești era într-o creștere exponențială. De la o medie de circa zece vase comerciale sub pavilion britanic în anii 1830, un deceniu mai târziu, după abolirea Legilor Cerealelor în anul 1846 (care interziseseră sau limitaseră importul de cereale pe piața britanică) numărul bastimentelor britanice a ajuns la câteva sute

(394 în 1847, 132 în 1848 și 128 în 1849), la care se mai adăugau altele străine (174 în 1847, 106 în 1848 și 169 în 1849) care transportau cereale de la Dunăre către porturile britanice. Semnificativ era și faptul că negustorii insulari găsiseră în Principate o atractivă piață de desfacere a produselor manufacturate, importul de produse englezești în portul Galați reprezentând circa jumătate din totalul importurilor moldovenești în anii 1850.

Revoluția pașoptistă, cu provocări fățișe la adresa Rusiei și a regimului regulamentar în Țara Românească (arderea copiilor Regulamentului Organic, ale Arhondologiei rangurilor boierești, spânzurarea unei caricaturi a comisarului rus sau dărâmarea monumentului care-l reprezenta pe Kiseleff) a fost urmată de ocupația militară a Principatelor de către trupele țaristo-otomane. Reacțiunea și represiunea coordonate în Țara Românească de caimacamul Constantin Cantacuzino (mandatat cu conducerea statului după fuga domnitorului Gheorghe Bibescu) și în Moldova de prințul Mihail Sturdza au culminat cu încheierea (19 aprilie/1 mai 1849) convenției ruso-otomane de la Balta Liman, ce reintroducea regimul regulamentar și limita și mai mult autonomia Principatelor. Barbu Știrbei la București și Grigore Alexandru Ghica la Iași au fost impuși domnitori pentru un mandat limitat la șapte ani, iar ocupația militară a continuat până în anul 1851, Principatele trebuind să achite sume imense pentru întreținerea acestor trupe străine.

Criza Orientală a intrat într-o nouă fază în anul 1853, după ce între călugării catolici sprijiniți de Franța și cei ortodocși sprijiniți de Rusia s-au iscat dispute

pentru întâietate la Locurile Sfinte (atunci aflate pe teritoriul otoman). Cum sultanul Abdul Medjid I a dat câștig de cauză catolicilor, țarul Nicolae I l-a trimis la Constantinopol pe prințul Aleksandr Sergheevici Menșikov, cu misiunea specială de a negocia un acord care, în afara chestiunii Locurilor Sfinte, ar fi oferit Rusiei dreptul de intervenție în favoarea tuturor supușilor ortodocși ai sultanului. Având și sprijinul puternicului ambasador britanic, Stratford Canning, diplomații turci au respins solicitările Petersburgului.

În această situație, țarul a ordonat ocuparea celor două principate drept „garanție“ până ce otomanii îndeplineau cerințele „legitime“ legate de „frații“ ortodocși. În iunie 1853 (stil vechi), fără o declarație prealabilă de război, trupele rusești au trecut Prutul și au ocupat Moldova și Țara Românească. Într-o proclamație la Iași, generalul Mihail Dimitrievici Gorceakov, comandantul suprem al armatelor de ocupație, promitea locuitorilor deplina respectare a drepturilor prevăzute de tratate și a legilor recente; totodată, cei doi domnitori erau invitați să rupă relațiile cu puterea suzerană și să întrerupă plata tributului. Situația internațională s-a complicat, puterile occidentale condamnând acțiunea țaristă ce părea o nouă tentativă a Rusiei de a-și impune controlul exclusiv asupra regiunii strategice a Strâmtorilor. Și Austria era îngrijorată, diplomația vieneză încercând să medieze un acord între Sankt-Petersburg și Constantinopol. Eșecul negocierilor și convingerea Porții că avea sprijinul puterilor occidentale l-au determinat pe sultan să transmită țarului un ultimatum (27 septembrie/9 octombrie 1853), solicitând retragerea trupelor rusești din Principate.

Acesta era contextul în care irlandezul Patrick O'Brien se îndrepta de la Constantinopol către spațiul românesc, punctul fierbinte al politicii europene în vara și toamna anului 1853.

Născut la Dublin pe 20 aprilie 1823, Patrick era fiul unui prosper om de afaceri și politician liberal, Timothy O'Brien, și al soției acestuia, Catherine Murphy. Singurul copil al cuplului, Patrick a făcut studii de drept la Dublin, pe care le-a absolvit în 1843, primind licența de practică juridică în Irlanda în anul 1844. Păstrând convingerile liberale ale tatălui său, Patrick O'Brien a fost ales membru al Camerei Comunelor în iulie 1852, în King's County, calitate deținută până în 1885, când circumscripția a fost divizată. În plan politic a susținut extinderea drepturilor electorale și a apărât principiul egalității religioase, fiind extrem de apreciat de colegii politicieni. S-a căsătorit în anul 1866 cu Ida Sophia, văduva locotenent-generalului Perry¹.

Nu ne este clar, din sursele consultate, dacă O'Brien a sosit în Principate din proprie inițiativă sau a fost trimis într-o misiune specială de către Ministerul de Externe, prin intermediul ambasadorului Canning. Cert este că pe teritoriul românesc irlandezul a fost în continuă legătură cu consulul-general britanic de la București, Robert Gilmore Colquhoun, și

1. Informații biografice după Charles Roger Dod, *Peerage, Baronetage and Knightage of Great Britain and Ireland for 1857, Including All the Titled Classes*, vol. XVII, London, 1857, pp. 427-428 și Robert Henry Mair (editor), *Debrett's Illustrated House of Commons and the Judicial Bench*, London, 1867, p. 176.

cu viceconsulul din porturile dunărene Galați și Brăila, Charles Cunningham.

În timpul șederii lui O'Brien în Principate situația internațională a devenit și mai tensionată, flotele britanice și franceze din Mediterana apropiindu-se de Strâmători. Pe 18/30 noiembrie 1853, flota turcă a fost surprinsă la ancoră în rada portului Sinope, fiind aproape nimicită de o escadră rusească. Succesul naval a îngrijorat la maximum cabinetele occidentale, care se temeau că Rusia avea să dea lovitura de grație Sublimei Porți. Și Austria era preocupată de o eventuală împărțire a posesiunilor otomane, astfel că presiunea antițaristă a puterilor europene a sporit, iar flotele puterilor maritime au intrat în Marea Neagră. Curând s-a ajuns la ruperea relațiilor diplomatice și apoi la intrarea Franței și a Marii Britanii în război de partea turcilor. Principalul teatru militar a fost bazinul Mării Negre, planul puterilor maritime fiind de a cuceri punctele strategice din Peninsula Crimeea, pentru a slăbi astfel și presiunea constantă asupra capitalei otomane.

În acest context, „chestiunea românească“ a ajuns pe agenda diplomației europene, reprezentanții marilor puteri fiind de acord să permită apropierea dintre cele două principate suficient pentru a forma o barieră în calea expansiunii țariste, dar nu pentru a-și proclama independența de sub suzeranitatea turcească. Discutată în timpul conferinței de la Viena în 1855 și a congresului de la Paris din 1856, „chestiunea românească“ era oficializată prin textul Tratatului de Pace de la Paris (18/30 martie 1856). Planurile elitei politice românești erau însă mai radicale și, exploatând neîn-

țelegerile dintre puteri, cercurile naționale de la București și de la Iași au reușit să pună bazele statului român modern prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca principe domnitor, prin consolidarea unirii Principatelor, prin întronarea prințului străin și prin obținerea independenței de stat. Era chiar programul politic pe care și irlandezul O'Brien îl vedea potrivit pentru dezvoltarea resurselor spațiului românesc.

CONSTANTIN ARDELEANU

CAPITOLUL I

Plecarea din Constantinopol – Varna – Sulina sub control rus – Comerțul britanic pe Dunăre

În septembrie anul trecut¹, am plecat din Constantinopol la bordul vaporului austriac *Ferdinando I* spre gurile Dunării². Vântul sufla aspru dinspre nord pe canalul Bosfor și valurile se spărgeau furioase de promontoriul Sarayburnu. Pe drumul de la Tophane³ către vapor, caicul în care mă aflam a fost cât pe ce să se răstoarne în câteva rânduri și de-abia am reușit să mă îmbarc. După-amiază târziu am ajuns în golful Büyükdere, unde ne-am oprit câteva minute ca să luăm la bord corespondența internunțiului austriac⁴.

De pe vaporul nostru se vedeau escadra egipteană ancorată în fața Văii Sultanului și corturile verzi ale trupelor lui Abbas Pașa⁵ pe dealurile din depărtare.

1. 1853.

2. Compania austriacă Lloyd avea curse regulate între Istanbul și Galați, de unde călătorii puteau lua piroscafele altei societăți de navigație (DDSG – Compania Austriacă de Navigație cu Vapoare pe Dunăre) ce făceau legătura, cu mai multe escale, cu Viena.

3. Tophane este acum parte a cartierului Beyoğlu (Pera) din Istanbul, pe țărmul european al orașului, separat de peninsula istorică prin Cornul de Aur.

4. În anul 1853 internunțiul (ambasadorul) austriac în capitala otomană era baronul Karl Ludwig von Brück.

5. Abbas Hilmi Pașa era liderul Egiptului, care pusese la dispoziția suzeranului său, sultanul Abdul Medjid (1839–1861), puternica flotă egipteană.

Flota turcească se desfășura într-o linie oblică din mijlocul golfului Büyükdere până la intrarea în Marea Neagră. Fregata îngrijită de lângă noi, prima din linie, era comandată de căpitanul Slade¹, fost ofițer în marina britanică, actualmente pașă în serviciul turcilor. Era prima zi a Curban Bairamului, și navele turcești și egiptene erau vesel împodobite cu steaguri. Am trecut pe lângă *Mahmudia*, una dintre cele mai mari nave din lume, cu 120 de tunuri la bord, care arbora drapelul lui *Capudan Pașa*, prim-amiralul turc². Nimic nu întrecea în forță și măreție flota sultanului și totul dădea de înțeles că ofițerii și marinarii o manevrează cu dibăcie și vitejie.³

Din Valea Sultanului, de pe țărmul asiatic, și de la Therapia, de pe cel european, și până la intrarea în Marea Neagră se instalaseră din loc în loc baterii puternice. De obicei, în strâmtori, tunurile se așază aproape de apă, dar la intrarea pe Bosfor bateriile sunt mai ridicate. După ce ne-am luptat câteva ore cu vântul de nord și o Mare Neagră agitată, a trebuit să ne întoarcem și să ancorăm pe timpul nopții în largul golfului Büyükdere.

Cum vântul s-a mai domolit puțin spre dimineață, am pornit din nou și în seara aceleiași zile am ajuns în micul port Burgas, iar vreo douăsprezece ore mai târziu am ancorat în fața Varnei. Amândouă porturile

1. Căpitanul Adolphus Slade (1804–1877).

2. *Capudan Pașa* era numele dat comandantului flotei otomane.

3. În fapt, tocmai înfrângerea flotei otomane de către ruși în bătălia navală de la Sinope (noiembrie 1853) a fost factorul ce a contribuit decisiv la implicarea Marii Britanii și a Franței în ceea ce avea să devină Războiul Crimeii.

au rade deschise, fără nici un fel de adăpost în fața vântului de nord-est. Am lăsat acolo sume însemnate de bani lichizi, trimise de negustorii din Constantinopol agenților lor ca să cumpere cereale și piei, cele mai tranzacționate mărfuri la Burgas și la Varna. Toate vânzările de pe teritoriul Turciei¹ se fac în mone-dă, negustorii refuzând cu încăpățânare *kaimes* sau bancnotele care circulă în capitală. De la o vreme, valoarea aurului și a argintului a crescut considerabil la Constantinopol. Moneda de aur de 100 de piaștri valorează acum 115, iar cea de argint de 20 de piaștri s-a ridicat la 22. Este însă interzis prin lege să faci speculă cu variațiile ratei de schimb și dacă vinzi sau cumperi monedele de aur sau argint peste valoarea lor nominală te pasc pedepse aspre.

În apropiere de Varna am găsit cantonați zece mii de ostași. Fortificațiile erau solide, dar tunurile nu erau manevrate foarte eficient: pe când ne aflam în port, în largul mării au trecut trei cuirasate – egiptene, după cum arătau – care au salutat orașul și a durat trei sferturi de ceas să li se răspundă la salut, timp în care navele ajunseseră probabil prea departe pentru a mai auzi.

Cei mai mulți dintre localnici sunt creștini care, de când au poposit în vecinătate arabii lui Abbas Pașa, au început, se pare, să se teamă permanent pentru viețile și avutul lor.

În dimineața când am plecat de la Varna, am ancorat la vreo doi kilometri de gurile Dunării. Cum adâncimea

1. Teritoriul Bulgariei de astăzi, cu cele două porturi menționate, Burgas și Varna, făcea parte din Imperiul Otoman.

apei deasupra barei¹ era de numai doi metri, nu ne-am putut apropia mai mult. Întinderea de apă turbulenta din fața noastră era presărată cu epave. Priveliștea era teribil de dezolantă. Acolo unde apa era mică, prin valurile gălbui ale mării se zăreau carenele întunecate ale vaselor ca niște cadavre pe jumătate îngropate, iar în alte locuri vârfulurile catargelor epavelor se ridicau din apă asemenea brațelor întinse ale unui om care se îneacă. Pe țărm, o navă eșuată, de construcție olandeză, putrezea la soare, iar în apropierea noastră câțiva bărbați în bărci încercau să pescuiască încărcătura unui vas ce se scufundase cu o zi în urmă. Dincolo de bară ne aștepta un vapor să ne ducă în amonte pe Dunăre. Am plutit până la el cu un barcăz cu pânzele întinse, căci vântul era bun; pe deasupra, șase bărbați trăgeau la vâsle barcăzului, în vreme ce altă ambarcațiune, tot cu șase rame, și ea cu pânzele ridicate, îl remorca. După vreun ceas am ajuns la vaporul care ne aștepta pe Dunăre și, după ce am luat micul dejun la bord, am coborât pe uscat să vizităm orașul Sulina.

Sulina aparține Rusiei². Orașul înseamnă cu totul două șiruri de case de lemn cu etaj, ce se întind de-a lungul malului Dunării, cu o mlaștină sumbră în spațele lor. Cele mai multe case sunt construite pe piloni, în mijlocul unor bălți de apă puturoasă care se scurge din mlaștina cu pricina. Locul duhnește de febră în lunile de vară și este aproape de nelocuit iarna, din cauza frigului. Mateloți, pescari, cârciumari și proprie-

1. Bara este pragul de aluviuni ce se depun la gura de vărsare a unei ape curgătoare într-o mare cu marea slabă.

2. Rusia anexase întreaga Deltă a Dunării în anul 1829, prin prevederile păcii ruso-otomane de la Adrianopol.

tari de limburi¹, câțiva soldați ruși și unul sau doi preoți ortodocși alcătuiesc populația orașului Sulina. Am numărat mai bine de două sute de vase de diferite mărimi ancorate pe fluviu. Unele erau acolo de trei luni, neputând să treacă peste bară! De la începutul lunii iunie, aproape fiecare încercare de a ieși pe mare se dovedise dezastruoasă și oamenii par să fi renunțat la gândul de a tăia un canal prin bară. La gura fluviului era o navă de dragat rusească; judecând după crustele de noroi care o acopereau și după aspectul ei mizerabil și părăsit, mai mult ca sigur că nu fusese folosită de multă vreme. În apropierea ei era o canoanieră rusească. Singurul om de pe punte, un marinăr înalt, într-un palton de culoarea glodului, stătea atârnat peste bordaj și arunca fire de paie în apă.

În conformitate cu tratatul de la Adrianopol, insula Sf. Gheorghe, pe care se află Sulina, ca și celelalte insule ale Dunării, n-ar trebui să fie locuită². Însă rușii au construit o stație de carantină la capătul de sud-est al insulei Letea și puțin mai târziu au ridicat micul oraș Sulina, pe care s-au declarat stăpâni. La capătul opus al insulei Sf. Gheorghe, la intrarea pe braț, rușii au construit o altă stație de carantină. Restul insulei Sf. Gheorghe este o mlaștină pustie.

Și fără alte cauze, nivelul scăzut al apei deasupra barei de la gura Dunării, înregistrat din luna iunie, ar fi fost destul pentru a lovi în comerțul Brăilei și Galaților. Totuși, mi se pare că, cu puțină voință din toate părțile, ar fi cât se poate de simplu să păstrezi deschisă

1. Mici nave fluviale.

2. Conform tratatului din 1829, pe insulele ce formează Delta Dunării nu se puteau institui așezări umane, cu excepția celor necesare serviciului de carantină.

trecerea peste bară la o adâncime de patru, cinci metri. După cât de greu s-a tras la rame de la vapor la Sulina, curentul era foarte puternic; trebuie să fi avut o viteză de cel puțin șapte kilometri pe oră. N-ar fi nevoie decât să se grebleze bancul de nisip colmatat, iar forța curentului l-ar lua cu sine. O dragă prevăzută cu rașchete, nu cupe, ar izbuti numaidecât. Tot așa, dacă ar fi piloni de sprijin pe amândouă malurile fluviului canalul ar rămâne deschis permanent; însă chiar și fără asemenea cheltuieli, vasul de dragat folosit corespunzător poate asigura un canal bun de navigat, cu o adâncime chiar de trei metri și jumătate în lunile de vară.

Și brațul Sf. Gheorghe, care se întinde între cealaltă parte a insulei și limita dreaptă a fluviului¹, poate deveni navigabil. În locurile cel mai puțin adânci, apa are trei metri și jumătate; nivelul apei la bară, la gura acestui braț, variază între doi și patru metri. Nu s-au făcut până acum măsurători precise și nici n-au fost plasate geamanduri; așa încât nici un vas nu folosește această rută.

Brațul Chilia, care separă insula Letea de Basarabia, este navigabil pe întreaga lungime, însă fiind în stăpânirea Rusiei, pe acolo nu trec niciodată vasele altor națiuni.

Anglia este țara cea mai interesată ca gurile Dunării să ajungă navigabile și numai ea a arătat o dorință sinceră și statornică de a se înfăptui acest lucru.

În anul 1851, exporturile Brăilei pe Marea Neagră s-au ridicat la 778 157 de lire sterline, iar importurile pe Dunăre la 334 078 de lire. În același an exporturile

1. În original „și malul bulgăresc al Dunării“, informație, evident, eronată.

Galaților pe mare au însumat 496 368 de lire, iar importurile 374 233 de lire, în total la 1 982 836 de lire. Supușii britanici și vasele britanice au cea mai importantă contribuție la dezvoltarea comerțului în această zonă, așa încât este de datoria guvernului britanic să-și folosească influența pentru a îndepărta toate piedicile din calea liberei navigații la gurile Dunării.

După vreo douăsprezece ore de la plecarea din Sulina, am ajuns la Galați și de acolo, după ce am debarcat o parte din încărcătură și câțiva pasageri, ne-am continuat drumul spre Brăila, care se află la cam douăzeci de kilometri în amonte.

CAPITOLUL II

Carantina în Principatele Române – Brăila – Cu brișca spre Galați – Soldații ruși – Galați – Soarta refugiaților polonezi – Cu vaporul austriac spre Giurgiu – Condițiile de călătorie

Toți cei care vor să ajungă în Moldova sau Țara Românească din Turcia sunt obligați să facă patru zile de carantină. Este o simplă măsură polițienească, întrucât Turcia europeană a avut în anii din urmă aceeași situație a sănătății publice ca oricare altă țară din Europa. Între Constantinopol și Malta este acum doar o carantină de formă, iar între Constantinopol și Trieste nu mai este deloc. În Principate carantina înseamnă o detenție politicoasă de patru, cinci zile, în care poliția are răgazul să se informeze în legătură cu opiniile tale politice și cu scopul vizitei.

După ce am debarcat în carantina de la Brăila, un ofițer de poliție mi-a cerut pașaportul. I-am arătat un *teskére*, un ordin al autorităților turce de la Constantinopol de a fi primit fără nici o piedică în Moldova și Țara Românească. Însă ofițerul l-a dat la o parte cu dispreț. Apoi i-am arătat pașaportul englez, vizat corespunzător. Și n-a mai avut nici o obiecție. Însotit de alți pasageri care debarcaseră odată cu mine și de o gardă de soldați munteni, mi-am făcut intrarea solemnă în carantina de la Brăila. Cei închiși în această carantină ar trebui să-și aducă cu ei așternuturi și alte obiecte de strictă necesitate. Din fericire, un negustor grec care mergea la București împreună cu familia,

intrat în carantină odată cu mine, a fost foarte amabil și mi-a împrumutat un așternut, iar de la gardian am închiriat un butoiș pe care-l văzusem în fața ușii ca să-l folosesc la spălat.

De-a lungul zilei gardianul venea cu mâncarea la ore fixe. Cum nu-i plăcea să facă mai multe drumuri de la bucătărie la vizuina unde eram întemnițat, aducea o singură dată toate cele necesare. O dată, la prânz, a apărut cu un castron într-o mână și un vas de lut în cealaltă. În castron era supă, în vas carne fiartă sau pilaf sau amândouă la un loc. Iar prin buzunare vârstă și restul mesei; câteodată, când nu mai găsea loc în buzunare, unele lucruri mai mărunte le aducea în dinți. După ce a așezat pe masă castronul și blidul, a scos la lumină o farfurioară, o furculiță de fier minusculă, o lingură din același metal și un cuțit ruginit. Din aceeași farfurioară am mâncat supa, încet și anevoios, ca și pilaful și carnea sau ce mai era acolo. N-am încercat să schimb vesela după fiecare fel, căci în prima zi, rugându-l pe gardian să spele farfuria după ce mâncasem supa, am văzut că se pregătea s-o șteargă cu o cârpă pe care a scos-o din buzunar.

În dimineața de după sosirea mea în carantină, la ușa celei a apărut un ofițer de poliție cu un catastif sub braț, urmat de un bărbat cu o călimară uriașă de lemn, în care se afla un toc mare și rudimentar. „Cum te cheamă?“ a întrebat ofițerul, deschizând catastiful. Îi dădusem numele în seara dinainte, dar părea să creadă c-ar fi putut suferi unele modificări în timpul nopții. În fiecare dimineață cât am rămas în carantină mi-a pus aceeași întrebare, de parcă numele meu ar fi avut viață proprie și s-ar fi supus unei cu totul alte

legi sanitare. I-am spus vârsta și locul nașterii. „Ești căsătorit?“, a întrebat ofițerul. Am răspuns că nu. „Atunci, a continuat de parcă era o consecință a răspunsului meu, câte cămăși ai?“ Apoi mi-a verificat toate articolele din garderobă, mi-a numărat banii, s-a uitat prin hârtiile de pe biroul meu și, în fine, m-a întrebat de ce merg la București și ce prieteni am acolo.

În sfârșit, s-au scurs și cele patru zile de carantină, iar gardianul mi-a adus vestea bună că sunt liber să-mi continui drumul. În același timp mi-a înmănat nota de plată a cheltuielilor din timpul detenției. Mâncarea, servită după cum am povestit, m-a costat zece franci pe zi. În plus, a trebuit să plătesc chiria pentru celula și leafa gardianului cel mintos.

Așezarea căreia îi zice „orașul Brăila“ este de fapt o câmpie întinsă și prăfoasă pe care sunt răspândite ici și colo case. Aproape de malul Dunării e un șir lung de prăvălii și de magazine îndesate cu cereale. Din lipsă de spațiu însă, mormane de porumb zăceau în plină stradă. În această parte a orașului, am văzut la fiecare colț oameni bătând grâul și strângând boabele în grămezi ori cărându-le pe niște mici vase legate la malul apei. Practic, locul revărsa de cereale. E mare păcat că o bună parte dintre acestea se pierdeau fiindcă nu existau mijloace de a le transporta către alte piețe.

Singurele posibilități de cazare pentru călătorii ajunși la Brăila sunt hanurile. Se părea că cel mai puțin murdar ar fi Locanda Rossa. Este o clădire de lemn de formă rectangulară, cu o curte în mijloc. Are un etaj, iar ușile camerelor dau într-o galerie aflată la vreun metru de sol și care merge de jur împrejurul curții.

La han locuiau mai cu seamă ofițeri ruși și alte câteva persoane bine îmbrăcate, care păreau destul

de mulțumite de locuință, deși trebuie să fi dus o luptă neconținută pentru teritoriu cu miile de mici tovarăși ce se găseau din abundență în fiecare crăpătură și ungher ale bătrânului han. Pe peretele de lângă ușa fiecărei camere era atârnat un bazin de cositor plin cu apă, din care curgea un firicel cu care se spălau oaspeții. În acest loc fermecător am petrecut eu o noapte. Singurele pregătiri ce se făcuseră pentru găzduirea mea erau o saltea de paie și o pătură. M-am trezit în zori, mi-am luat într-o geantă un schimb de haine și m-am dus la o baie turcească din vecinătate, de unde o oră mai târziu m-am întors curat și mulțumit. Pe urmă am fost la micul dejun la viceconsulul englez¹, care venise de la Galați în noaptea dinainte și care m-a găzduit în casa lui cât am rămas în Brăila.

Orașul e plin de praf ca deșertul. Respiri, mănânci și dormi în praf; praful prefăce apa din pahar în noroi, și așa trebuie s-o bei. Să muști țărâna nu mai pare așa o soartă crudă după o ședere îndelungată într-un asemenea loc.

Am plecat de la Brăila la Galați într-o brișcă de nuiete, fără arcuri, trasă de doi căluți sprinteni. Cum briștile sunt cele mai bune mijloace de transport public din oraș, iar drumul e ascuns sub un covor gros de praf, n-am simțit prea mult absența arcurilor. La marginea orașului, am trecut pe lângă o tabără rusească de două mii de soldați.

După vreo oră și jumate de mers întins, am ajuns pe malul Siretului, granița dintre Țara Românească și Moldova. Aici a trebuit să arăt pașaportul ce-mi

1. Charles Cunningham, în acea perioadă viceconsul al Marii Britanii la Galați și Brăila.

fusese dat de poliția din Brăila. Am trecut râul pe un pod de pontoane, înghebat de ruși cu vreo două luni în urmă, și, odată ajuns pe malul celălalt, a trebuit să-i arăt pașaportul și grănicerului moldovean. Siretul e lat de vreo 60 de metri și e la fel de tulbure ca Dunărea.

Cu vreun sfert de ceas înainte să ajungem la râu am trecut printr-un sat unde erau cantonați 500 de soldați ruși care tocmai se pregăteau de apel. Erau bine făcuți, cu înfățișare milităroasă, mai ales subofițerii, cei mai mulți între 30 și 40 de ani și cu privire aspră de veteran. Erau îmbrăcați în uniforme cu veston verde, centiron de culoare albă și pantaloni tot albi. Pe cap purtau căști oarecum asemănătoare cu cele ale pompierilor din Londra, cu un vârful de alamă de vreo zece centimetri în creștet și vulturul Rusiei în față. Erau echipați cu muschete cu capse cu percuție și țevi lustruite și prinse cu cercuri de alamă de jur împrejur, după modelul flintelor franceze. Mantalele și le cărau într-o învelitoare rotundă de piele, așezată deasupra ranițelor de piele de vacă. Am remarcat însă că nu erau încălțați cu bocanci ca soldații noștri, ci cu cizme de cauciuc. Între timp am aflat că aceasta este uniforma purtată de aproape întreaga infanterie rusă de linie. Când soldatul rus se întoarce în cazarmă, își scoate imediat casca, vestonul, centironul și pantalonii și rămâne în indispensabili lungi până sub genunchi, cu bonetă neagră de postav și o manta cafenie, strânsă la mijloc și lungă până la glezne. În această uniformă își îndeplinește toate corvezile. O spun cu toată părerea de rău, înfățișarea impecabilă a soldatului rus la paradă e o chestiune de suprafață, căci cămașa, izmenele și lenjeria lui de corp sunt de obicei într-o stare de murdărie îngrijorătoare.

Înainte de a ajunge la Galați, am vizitat o fabrică de conserve de carne, care a fost înainte a faimosului domn Goldner¹, dar care acum este în proprietatea domnilor Powell. Douăzeci de măcelari englezi lucrează în această fabrică, restul muncitorilor fiind localnici. Clădirile fabricii sunt de lemn și se găsesc într-o curte largă, cu o împrejmuire într-o parte unde sunt închiși la un loc mai multe sute de porci cu părul zbârlit. Cere-rea mare de carne conservată preparată în această fabrică este o dovadă vie a excelenței sale calități. Având în vedere că această chestiune a cărnii conservate a fost atât de mult timp în atenția publicului, se cuvine să adaug că, după cum am aflat, actualii proprietari cumpără pentru fabrica lor cea mai bună carne de vită, porc și oaie din țară.

Pe dealurile ce se ridică deasupra Galaților își întinseseră tabăra 2.500 de ruși și am văzut santinelele postate pe înălțimile de unde puteau ține sub observație Dunărea. În taberele ruse nu pare să se respecte vreo regulă de igienă, fiindcă, după cum am constatat, în preajma lor aerul e greu de mirosuri pestilențiale. Cred că asta este una dintre principalele cauze de boală în rândul soldaților ruși.

Galații arată mult mai bine decât mohorâta Brăilă. Străzile sunt destul de late și binișor pavate. Pe strada principală sunt câteva magazine arătoase și peste tot

1. Stephen Goldner, antreprenor britanic, a deschis la Galați în 1844 o fabrică de conserve de carne ce furniza produse Amiralității britanice. În anii 1851–1852, firma a fost implicată într-un imens scandal, când problemele unei expediții arctice au fost puse în legătură cu calitatea îndoielnică a conservelor livrate de Goldner.

e o forfotă plăcută și adie un vânt de prosperitate. În lungul fluviului, mărginind orașul, se întinde un chei foarte frumos, bine construit, cu debarcadere largi și magazine încăpătoare. Cheiul nu exista până acum câțiva ani și prin partea asta a orașului nu puteai merge decât pe niște scânduri, care abia de te fereau de noroiul negru și de apa puturoasă de dedesubt, a cărei duhoare otrăvea atmosfera. E în bună măsură meritul autorităților că localitatea a ajuns primitoare și înfloritoare. Spre deosebire de Brăila, Galațiul are un hotel elegant și confortabil și o înfățișare de oraș european prosper. Dacă s-ar îmbunătăți navigația pe Dunăre, așezarea ar dobândi inevitabil o mai mare importanță. Cât despre autoritățile din Brăila vecină, se pare că și pierd tot timpul în dispute cu consulii puterilor străine. Cât am stat acolo în carantină, un muntean s-a dus să-și adape calul în Dunăre și curentul puternic i-a târât pe amândoi în larg. Bietul om s-a înecat, dar calul s-a întors la mal viu și nevătămat. Un grec ionian din Izmir aflat pe un barcaz în apropierea locului unde s-a petrecut accidentul a încercat, cu riscul vieții, să-l salveze pe muntean. În zadar însă. Când incidentul i-a fost raportat ispravnicului de Brăila, acel individ, în înțelepciunea lui, a hotărât ca grecul să fie băgat la închisoare pentru că nu izbutise să-l salveze pe înecat. N-aș ști să spun cât timp ar fi rămas bietul grec închis ca un nelegiuit dacă chestiunea n-ar fi ajuns la urechile viceconsulului britanic de la Galați. Acesta nu numai că l-a eliberat, dar a și obligat autoritățile să-i plătească despăgubire pentru întemnițare neîntemeiată.

De când au ocupat trupele ruse Principatele, regulamentele poliției s-au înăspriț prin ordinul autori-

tăților țariste: străinii bănuți de intenții politice necurate nu sunt primiți, iar refugiații care încearcă să intre în țară sunt arestați pe loc. De curând, trei bărbați au ajuns pe înserate la bariera Galaților. Cei de la poliție care i-au interogat n-au fost convinși de răspunsurile lor și i-au reținut. Spuneau că sunt englezi, dar numai unul dintre ei avea pașaport britanic și doar acela a fost adus la viceconsulul Cunningham; ceilalți doi au fost închiși până la noi dispoziții. Insul încredințat domnului Cunningham spunea că se numește Shaen. Pașaportul lui era emis de Ministerul de Externe, semnat de lordul Palmerston¹, fiind corespunzător vizat și eliberat pentru „Dl Shaen, supus britanic, spre a-i servi la călătoria pe continent“. Fiind interogat în aparte de către viceconsul, omul a mărturisit că este refugiat polonez și că bărbații care îl însoțesc sunt frații lui. Omenos, domnul Cunningham a reușit să-l scoată pe Shaen din țară în siguranță; pentru ceilalți doi n-a putut face nimic. Amândoi frații lui Shaen au fost curând trimiși la Odessa, unde unul dintre ei, fost ofițer în serviciul Rusiei, a fost executat public, prin împușcare; despre soarta celuilalt nu se mai știe nimic.

În vreme ce scriam această pagină am fost încunștințat că aghiotantul lui Omar Pașa² a ajuns la Giurgiu cu o scrisoare adresată prințului Gorceakov³,

1. Henry John Temple, viconte Palmerston (1784–1865), politician britanic, ministru de externe la acea dată.

2. Omar Pașa era atunci comandantul trupelor otomane din Bulgaria.

3. Cneazul Mihail Dimitrievici Gorceakov (1793–1861), șeful Statului-Major al armatei țariste și aghiotant al țarului Nicolae I. Prințul a condus armatele care au ocupat Principatele în vara anului 1853.

comandantul-șef al trupelor ruse, prin care Rusiei i se punea în vedere să se retragă din Principate. Depeșele aghiotantului turc au fost înaintate de către poliție, dar el este ținut prizonier la Giurgiu până la sosirea răspunsului prințului Gorceakov.

După cele câteva zile petrecute la Galați, în locuința primitoare a viceconsulului englez, m-am îmbarcat la bordul unuia dintre vapoarele Companiei Dunărene cu destinația Giurgiu.

Salonul acestor vapoare este amenajat pe puntea superioară, iar dedesubt, pe puntea principală, se află un alt salon mare, cu o cabină la pupa pentru doamne. Salonul de pe puntea superioară era un loc foarte plăcut, unde erai ferit de soare și răcorit de adierea care pătrundea pe ferestrele aflate de-o parte și de alta a încăperii. Cel de pe puntea principală, în schimb, era un fel de bârlog mohorât. În salonul de sus culorile erau deschise și plăcute, gândite să-ți mențină buna dispoziție; dedesubt totul era de un negru funerar, potrivit pentru orele lungi și febrile pe care erai sortit să le petreci aici în timpul nopții.

Micul dejun, prânzul și ceaiul ne-au fost servite cu ceva din curățenia și rigoarea țărilor creștine, dar noaptea pasagerii au fost nevoiți să se descurce pe cont propriu, ca păsările cerului sau fiarele pădurii. Cât despre servitori, din partea lor n-aveam decât să ne facem culcuș pe catarge sau sub prova ori să dormim în albia fluviului. Știam doar că locul nostru de odihnă era fie bârlogul murdar de jos, unde puteam împărți o canapea îngustă cu miriade de insecte mici și răzbunătoare, fie puntea rece și umedă. Sunt și alte lucruri care tulbură somnul în afara frământărilor

minții, și dacă cineva se îndoiește de asta, să-l lăsăm să petreacă o noapte la bordul unuia dintre vapoarele Companiei Dunărene.

Pe aceste vase lângă ușa cabinei e o nișă consacrată tainelor toaletei. Dimineața, pasagerii, cu părul vâlvoi și ochii injectați, au pornit într-o procesiune sumbră într-acolo. În nișă era o țeavă prin care treceau apele tulburi ale Dunării, și așa ne-am făcut abluțiunile. Astfel, am ajuns pe punte mânat de cele mai necreștinești sentimente. Mă tem că am fost nepoliticos cu servitorii atunci când mi-au adus cafeaua, căci licoarea părea mai degrabă noroi subțire decât *mocha*. Nu neg însă că servitorii ar fi putut fi făpturi vrednice de prețuire, mai potrivite să slujească providența și prea bune pentru a-i servi pe muritorii de rând. Cred însă că după o asemenea noapte nici cel mai bun și mai îndurător dintre oameni n-ar fi găsit într-însul măcar un strop de lapte și miere pentru a-și îndulci cafeaua.

CAPITOLUL III

*Pregătiri de război – Hârșova – Cernavodă – Drumul
spre Constanța – Greutățile construirii unui canal în
Dobrogea*

Ici, colo, în lungul țărmului drept al Dunării se aflau mici tabere ale armatei turce, iar pe toate dealurile mai răsărite erau puncte de observație. La răstimpuri, dintre pâlcurile de copaci de pe mal se iveau câțiva călăreți care se opreau să se holbeze la noi, apoi se făceau nevăzuți. Când și când, în câte o vâlcea ferită se înfățișau privirii o cocioabă pitorească, trei, patru cai priponiți în apropiere și lăncile călăreților înfipte în pământ. Pe malul celălalt, în fața unor căsuțe, în posturi de observație ridicate pe piloni la vreo doi metri înălțime, erau gărzile muntene din cordonul sanitar; trupele ruse nu se vedeau pe nicăieri. La Hârșova staționa o unitate turcă. Pe dealuri erau mai multe baterii de artilerie de câmp; nu departe erau caii soldaților. Între soldații care se plimbau prin oraș sau de-a lungul malului am zărit fustanele și armele splendide ale albanezilor.

Mai sus de Hârșova este orașul Cernavodă, unde se găsea, ca și mai înainte, o puternică unitate turcă. Câteva mori sunt construite pe fluviu, dar curentul nu este foarte puternic prin părțile acestea și roțile se învârteau foarte încet. Pe mal, niște pescari își reparau plasele și bărcile lungi ca niște canoe, iar lângă ei se jucau copiii lor, pe jumătate despuiați. Am zărit femei cărând poveri pe cap și țărani lucrând din greu

pe câmp în mormăitul vlăguit al roților de moară. Toate acestea contrastau în chip ciudat cu sumbrele pregătiri de război. În apropierea pescarilor, țațoși și înarmați până-n dinți, se plimbau neînfricații albanezi; în spatele zidului cu șanțuri de apărare lângă care țăranul își lucra pământul se vedea temuta artilerie. Soarele zâmbea strălucitor deasupra tuturor – deasupra copilașilor ce se jucau lângă părintele lor și deasupra arnăutului a cărui meserie e lupta, deasupra liniștitei vieți rurale și deasupra vârfulilor ascuțite ale baionetelor din tabără.

La vreun kilometru în aval de Cernavodă curge râul cu același nume. De aici și până la Marea Neagră nu sunt mai mult de 60 de kilometri. La un moment dat a fost vorba să se construiască un canal care să-l lege de orașul Constanța, pentru a evita astfel pericolele tot mai mari de la an la an pentru navigația la gurile Dunării. Nu demult a fost redactat un raport în această privință, însă cum n-a fost niciodată făcut public, poate că n-ar fi rău să-l prezint în aceste pagini. Întreg teritoriul a fost bătut la pas și ce urmează este rezultatul unei observații atente.

Cernavodă este o apă repede, care izvorăște din lacul Carasu și curge spre Dunăre cu o viteză de cel puțin șapte kilometri pe oră. Valea prin care se rostogolește acest râu este mărginită de dealuri înalte. De-a lungul culmilor, pe partea estică a văii, se întinde un drum până la Carasu, care apoi coboară până la malul apei. Lacul Carasu este în fapt un șir de lacuri întinse de la SSE la NNW preț de vreo 20 de kilometri. Apa este adâncă în cel mai mare dintre lacuri, dar în canalele care fac legătura între ele rareori trece de

30 de centimetri. După puțin timp, drumul părăsește malul lacului Carasu și, după ce urcă și coboară câteva dealuri, coboară iarăși în locul unde apa numită Caramurat trece pe lângă Kouziel¹, iar de acolo traversează spre satul Burlac, o întindere de teren jos, care cred că e impracticabilă în perioadele ploioase și primăvara după topirea zăpezilor. Burlac se află la o distanță de patru ore și jumătate de Cernavodă și la trei ore și jumătate de Constanța. Urmele râului se pierd la vreo doi kilometri mai sus de Burlac, iar cursul este alimentat aici numai de apa de ploaie, căci la momentul când l-am traversat era aproape secat. În fapt, pesemne că izvoarele ce alimentează cursul inferior al râului provin în principal din lacul Carasu. Dincolo de el nu mai există vreun izvor sau fir de apă, în afara apei de ploaie.

Valea se termină la Burlac sau puțin mai sus de el, fiind închisă de dealuri destul de înalte, de pe culmile cărora, de la nord la sud, se întinde pe o distanță mare un șir de văi cu pășuni mănoase.

La Burlac drumul urcă pe unul dintre dealurile ce închid cursul râului Cernavodă. Suișul continuă aproape un ceas, după care drumul trece pe lângă ruinele orașului Dryanlar², altădată important, acum complet nelocuit. La o distanță de zece minute de aici este cel mai înalt punct al drumului, de unde, din direcția de unde am venit, se poate desluși pentru prima dată Marea Neagră. De aici și până la mare mai sunt patruzeci de minute de mers călare. În zadar m-am

1. Localitate neidentificată.

2. Localitate neidentificată.

uitat cu oceanul de pe această culme căutând ceva care să semene cu o cărare, n-am văzut nimic. Cum nu aveam alte instrumente cu mine, n-am reușit să aflu altitudinea exactă a acestui punct, însă cred că trebuie să aibă mai bine de 100 de metri peste nivelul mării. De aici drumul coboară până aproape de Lacul Siutghiol, de unde trece peste un alt șir de văi de-a lungul țărmului Constanței.

Constanța este așezată pe un promontoriu proiectat în mare, cel mai sudic punct al promontoriului formând o latură a golfului sau micii sale rade. Orașul este într-o stare jalnică după trecerea rușilor, care au dat dovadă de asprime distrugând acest loc. Constanța se află la circa 50 de metri deasupra nivelului mării. Micul port, mărginit de un vechi dig ridicat, după câte se pare, de romani, are acum numai vreo doi metri adâncime, fiind plin de bucăți prăvălitate din întăritură și de nisipul adus din mare de vânturile dinspre est. Nu poate adăposti decât cel mult 12–15 vase mici. Golful sau rada ar fi destul de protejate dacă digul ar fi reparat sau extins, iar golful curățat de nisip și de resturi, caz în care ar avea loc chiar 50–60 de vase mici cu o încărcătură de 150–200 de tone. Restaurarea digului n-ar fi cu neputință, căci la fața locului se află piatră de toate mărimile.

După ce am cercetat Constanța, am hotărât să mă întorc la Dunăre pe drumul ce trece prin Rasova, ca să compar avantajele celor două rute.

Am mers așadar vreo doi kilometri spre sud până la capătul valului de pământ numit Valul lui Traian, care străbate localitatea din apropiere de Rasova și se oprește aici, în locul unde se pare că pe vremuri se

vârșă Dunărea în mare. N-am văzut însă nici un fel de urme ale unui curs de apă pe care să se întemeieze o asemenea presupunere. La capătul Valului lui Traian este un șir destul de regulat de movile care seamănă foarte bine cu unele tabere romane din Scoția. Acest loc este mult deasupra nivelului mării, iar lanțul de stânci continuă neîntrerupt, oprind revărsarea apei după ploile puternice de primăvară și de toamnă. Preț de vreo două ceasuri drumul merge paralel cu Valul lui Traian, apoi continuă cu un urcuș lejer. Am ajuns astfel într-un loc de unde se vede toată valea Cernavodei și satul Burlac, apoi am coborât în micul sat tătăresc Alacap¹, unde am stat vreun sfert de ceas, iar de acolo drumul ne-a purtat pe dealurile ce alcătuiesc marginea sudică a văii Cernavodei până dincolo de localitatea Carasu, de unde, traversând două dealuri uriașe, am ajuns la un mic lac mocirlos mai jos de Idris². De acolo, după nouă ore și jumătate de călărit din greu, am ajuns la malul Dunării, la jumătate de oră în aval de Rasova. Această a doua rută nu seamănă nici cu o albie de râu, nici nici cu un drum obișnuit, ca acela de la Cernavodă.

În afară de cele amintite, piedicile pentru amenajarea unui canal se dovedesc a fi, în primul rând, elevația considerabilă și continuă de la malul Dunării către interior, puțin mai sus de Burlac. Nu pot spune care este nivelul acestei elevații din lipsa instrumentelor, însă trebuie să depășească cu mult ce poate fi înlăturat prin tăiere, chiar și cu ecluze foarte numeroase. În al doilea rând, șirul de dealuri ce se întinde

1. Așezare numită acum Poarta Albă.

2. Idris-Kuius, astăzi satul Veteranu.

de-a lungul țărmului mării, care nu este sau nu pare să fie spart de vreo deschidere care să lege litoralul de vreuna dintre văile care merg până la Dunăre.

Cea mai mare parte a drumului de la Cernavodă este excelent și ar fi putut fi folosit de Compania Austriacă dacă și-ar fi continuat planul de a face din Constanța portul din care vasele de mărfuri sau de pasageri ale Companiei Dunărene ar fi plecat spre Constantinopol.

N-au fost organizate stații de poștă pe nici una dintre rutele de mai sus, dar nu e greu să faci rost de cai, iar căruțe mici și comode se găsesc.

CAPITOLUL IV

*Obstacolele în calea navigației la gurile Dunării –
Silistra – Giurgiu – Controlul pașapoartelor – În
așteptarea plecării diligenței*

Conform tratatului de la Viena, marile fluvii ale Europei trebuie să fie deschise navigației pentru vasele tuturor națiunilor, dar este evident că, din nepăsare sau în mod intenționat, Dunărea va fi foarte curând închisă cu totul. Trebuie să ne amintim că nu doar brațul Sulina, ci și Sf. Gheorghe și Chilia sunt acum în mâinile Rusiei. La intrarea pe canalul Sulina, brațul principal al Dunării, rușii au construit pe insula Letea un centru de carantină, iar în partea opusă s-au statornicit în orașul Sulina. Un alt centru de carantină controlează intrarea pe brațul Sf. Gheorghe, iar un stabiliment similar se află la gura Chilia. Dacă tratatul de la Viena ar fi literă de lege, puterile interesate în păstrarea liberei navigații pe Dunăre ar trebui să insiste să fie respectat. Și recentul tratat de la Adrianopol, prin care semnatarii au fost de acord ca insulele Dunării să nu fie locuite, a fost încălcat; dar chiar și această încălcare ar putea fi trecută cu vederea dacă Rusia ar respecta acordul solemn de a păstra brațul Sulina în stare navigabilă. Pe baza acestei înțelegeri, Austria a acceptat ca fiecare dintre vasele sale ce tranzitează gurile Dunării să plătească Rusiei o taxă de doi dolari în contul cheltuielilor pe care rușii le-ar face pentru întreținerea canalului.

Până în clipa de față, plata s-a făcut cu sfințenie, dar felul în care Rusia a înțeles să-și respecte obligațiile se poate deduce din ceea ce-am spus despre situația gurilor Dunării la începutul acestor pagini.

Nu mult după ce am părăsit Cernavodă am trecut de orașul Silistra. Aici trupele turcești păreau mult mai puternice decât în oricare dintre locurile văzute înainte. Felul în care erau distribuite trupele și dispuse tunurile dovedeau precizie militară și metodă, și se vedea imediat că locul se afla sub comanda unui ofițer inteligent. M-am interesat și am aflat că la Silistra se afla comandamentul unui general ungar aflat în serviciul Porții.

A doua zi pe la prânz am intrat pe canalul noroios ce duce la Giurgiu. O insulă împarte Dunărea în două brațe. În stânga se află Giurgiu, iar pe malul drept al Dunării, la circa doi kilometri în amonte, este orașul turcesc Rusciuc¹. În Giurgiu, aproape de fluviu se văd ruinele unei vechi fortificații, dar altfel intrarea în oraș nu este apărată de nimic, cu excepția noroiului în care pare să fie afundat. În 1829 armata rusă a traversat Dunărea la câțiva kilometri în aval de acest loc. Într-o noapte pontoanele au fost legate în liniște, iar apoi întinse peste fluviu de forța curentului și, înainte de venirea zorilor, armata țarului era pe drumul spre Stambul. La Giurgiu, comerțul cu grâne e foarte dezvoltat, iar între acest oraș și Rusciuc de pe malul celălalt e un du-te-vino continuu. De aici până la Rusciuc și de acolo către Constantinopol, pe uscat, se merge cu poștalionul cu cai. Pe aici o apucă de obicei curierii agenților străini de la București.

1. Astăzi Ruse.

La debarcare, pașapoartele ne-au fost luate de poliție, iar bagajele au fost cercetate de ofițerii vamali; am fost cercetați în legătură cu numele, vârsta, poziția socială, planurile de viitor, încotro mergem și de unde venim; apoi am fost duși în curtea unui grajd, unde câțiva inși își făceau de lucru pe lângă un poștalion imens, ce urma să ne transporte la București. Distanța de la Giurgiu la București este de numai vreo 70 de kilometri și, cum era abia ora unu după-amiază, aveam toate șansele să ajungem pe seară, la o oră rezonabilă. Prin locurile acestea uitate de lume nu-i cel mai plăcut lucru să ajungi noaptea târziu într-un oraș străin, nici măcar în casa unui prieten; cu siguranță că, oriunde ai fi, cei mai buni prieteni și cei mai grațioși amfitrioni își vor amesteca urările de bun venit cu injurii dacă-i trezești din somn și-i obligi să facă onorurile de gazdă în cămașă de noapte. I-am împărtășit politicos aceste gânduri tânărului care urma să ne fie surugiul, iar acesta, ca un băiat de lume, a recunoscut imediat justetea spuselor mele. L-a chemat pe vizitiu; bagajul mi-a fost pe dată urcat pe acoperișul diligenței, legat cu grijă și apoi acoperit cu o prelată. Vizitiul s-a urcat și el să se încredințeze că totul e în ordine, surugiul a pocnit din bici și opt ore mai târziu mă găseam tot în curtea stației de diligență din Giurgiu, în chiar locul unde discutasem cu surugiul. Diligența nu se mișcase din locul unde o găsisem la debarcarea noastră. Nu era vina surugiului, căci el dorea să plece, la fel ca și vizitiul și pasagerii. Dimpotrivă, plecarea ne era împiedicată de un obstacol absurd – nu aveam cai. În tot acest timp, caii erau într-un alt grajd, așteptând ordi-
nele poliției; dar poliția nu elibera caii până nu ne des-

cifra pașapoartele. Darul limbilor nu pare să se numere printre calitățile polițiștilor din Țara Românească, căci numai după o muncă neîntrepută de opt ore au reușit să înțeleagă importantul document care ruga statele prietene Marii Britanii să mă primească pe teritoriul lor. Pașaportul meu a fost tradus în limba locului într-un mod satisfăcător, căci am avut plăcerea să-mi văd numele pe lista de sosiri ca „Domnou Richard, negoustor“. În loc de numele meu l-au trecut pe cel al ambasadorului din antetul pașaportului, însă dați-mi voie să precizez că titlul adăugat era o creație valahă. „Călătorește pe continent“, cuvintele din pașaport, sunt cauza pentru care am fost notat ca aparținând rentabilei branșe a negustorilor. Asta îmi amintește de una dintre glumele de la Palais Royal: un domn cobora scările hotelului cu favoritul prințului de Seltzer-wasser. „Ce putem face pentru dumneavoastră?“, îl întreabă favoritul pe însoțitorul său. Ajungând atunci la piciorul scărilor, prietenul nostru, întorcându-se spre boxa portarului, i-a strigat: „*Le cordon, s'il vous plaît*“. În dimineața următoare, spre mirarea sa, a primit de la prinț crucea Lingurii de Argint.

CAPITOLUL V

Spre București – Soldații ruși – Bogăția țării – Structura socială

Abia la nouă seara ne-au fost înapoiate pașapoartele și au fost eliberați caii. Vizitiul a spus însă că e prea târziu să mai plecăm, căci e întuneric, drumul e prost și pe deasupra bătut de cazaci care, netoți cum sunt, ne pot lua drept bandă de turci cotropitori și nu-și vor da seama de greșeală decât după ce ne-au tăiat beregatele și ne-au jefuit. Așa că n-am avut ce face și a trebuit să rămânem pe loc până în zori. Între pasageri era și o doamnă turmentată bine, care-și petrecuse toată după-amiaza, când nu era ocupată să dea de dușcă, plângând și cicăindu-l pe surugiu. Ne-a spus că ea și însoțitorul ei, un tânăr piele și os, într-o haină de iepure, așteptau în curte de două zile să-i ducă diligența la București.

Cum nu puteam să fac altceva decât să mă împac cu soarta, m-am dus la han, care este parte din stabilimentul de diligențe, unde am mâncat ceva, am fumat în liniște un ciubuc și am băut o ceașcă de cafea. Apoi m-am întins pe divan și am dormit până când m-a strigat surugiul și mi-a spus că diligența era gata să pornească.

Opt cai ce păreau sălbatici erau înhămați la poștalionul condus de un surugiu, care călărea pe cel mai apropiat rotaș. Am pornit într-un ritm foarte bun având în vedere starea terenului. La drept vorbind, în

Țara Românească nu există drumuri. Sunt doar niște cărări late acoperite cu un strat gros de praf întunecat în timpul verii și care când plouă sau după dezgheț se transformă în râuri de noroi, prin care trăsurile de-abia înaintează, afundate în mocirlă până la osie. Când drumul este mult prea prost, trăsurile o apucă pe lângă el, până când drumul cel nou ajunge și el în aceeași situație. Însă iarna, când zăpada este înghețată, poți călători foarte rapid cu sania. Când am pornit noi era patru dimineața, iar la ora șapte am ajuns la un han, aflat la jumătatea drumului dintre Giurgiu și București, unde am luat micul dejun.

În apropierea hanului erau cantonați vreo cinci sute de ruși. Aveau acea privire serioasă, soldățească, pe care ți-o dă disciplina strictă. Am observat că e o caracteristică a mai tuturor soldaților ruși pe care i-am văzut în Principate. Fac excepție tinerii recruți, încă neformați. N-am văzut niciodată vreo urmă de bună dispoziție la soldații ruși, nici atunci când erau în timpul liber. Este adevărat că, în anumite momente, în timpul marșului, batalioane întregi cântă în cor imnul național, o melodie frumoasă, solemnă, sau cântece ostășești, presărate cu strigăte ascuțite și uneori cu un șuierat strident. Cele din urmă sunt extrem de avântate și pline de însuflețire, iar răpăitul tobelor, singurul acompaniament instrumental, le dă și mai multă vigoare. Pentru ascultător este ceva sublim să audă mii de voci bărbătești îngemănate în același cor strigându-și credința în Dumnezeu și devotamentul față de țar sau amenințându-i pe dușmanii acestuia. Chiar și în aceste manifestări se poate vedea severitatea regulamentelor militare. Pe fețele bărbaților

acestora nu se deslușește nici o urmă de emoție; au pasul bine măsurat, ținuta dreaptă; ei ascultă de un ordin, nu de o voce interioară. Până și emoțiile lor par să fi fost instruite să asculte, iar sentimentele de dragoste și furie, devotament sau răzbunare nu sunt trezite decât de vocea comandantului lor.

Această parte a țării este deosebit de bogată și frumoasă. Plouase vreo două ceasuri în timpul nopții și totul părea proaspăt și strălucitor în lumina dimineții. Locuințele țăranilor ori ale micilor proprietari de pământ din Țara Românească sunt asemănătoare celor din Irlanda. Colibele țăranilor sunt făcute din lut sau chirpici și acoperite cu paie, în vreme ce casele micilor proprietari de pământ sunt construite în același stil, dar sunt ceva mai mari. Se vede că oamenii încearcă să își înfrumusețeze locuințele. Toate sunt văruițe și adesea vița-de-vie sau o altă plantă agățătoare se cațără în jurul ușii sau ferestrelor. Satele sunt aproape întotdeauna mărginite de copaci, iar acolo unde nu este vreo apă curgătoare se găsesc de obicei cinci, șase fântâni din care apa se scoate cu un fel de cumpănă de lemn: la un capăt al unei prăjini perpendiculare pe un par este agățată o găleată de o funie, iar la celălalt capăt este legat un pietroi. Cu pârghia astfel construită apa se scoate din cele mai adânci fântâni cu foarte puțin efort. Privite în ansamblu, satele au un aer pitoresc și traiul acolo pare aproape confortabil.

La intrarea în han era un bărbat destul de bine îmbrăcat, cu cizme înalte și o pălărie cu boruri largi. Era călare pe un cal puternic și însoțit de servitorul său pe un animal asemănător. Amândoi aveau pistoale la centură și ranițe legate în spatele șeilor. Insul

era samsar ori arendaș, categorii foarte numeroase în Țara Românească. Ele stau undeva între boieri sau marii proprietari și țărani. De obicei, încheie un contract cu un boier, prin care se angajează să-i plătească anual o anumită sumă pentru o parte a moșiilor sale, cu condiția ca boierul să-i dea *carte blanche* să procedeze cum dorește cu micii proprietari de pământ și țărani. Este un sistem în care, cum ușor se poate bănuși, doar intermediarii obțin principalele beneficii. Boierul, care astfel își cedează moșiile, pierde mare parte din venit, în vreme ce arendașul, care-și urmărește numai propriul interes, stoarce de la nefericiții de țărani și ultimul bănuș. Astfel că, în cele mai multe cazuri, moșia se împovărează tot mai mult, boierul este curând dator arendașului, iar acesta din urmă ajunge în final adevăratul stăpân al proprietății. Aproape toți acești intermediari sunt greci, iar unii dintre ei au averi considerabile, obținute în felul amintit. În ciuda faptului că în toată țara terenurile se dau în arendă și că pământul este lucrat ca vai de lume, unii boieri scot de pe moșiile lor mai mult de 20 000 de lire sterline pe an. Proprietățile personale ale actualului domnitor aduc circa 30 000 de lire *per annum*. Cu siguranță nu există în toată Europa pământ mai roditor ca aici, iar climă mai bună decât cea din Țara Românească cu greu se mai întâlnește. Țara are belșug de grâne de toate felurile și numai în Franța am mai băut un *vin ordinaire* atât de bun ca vinul valah. Vinul alb obișnuit din Țara Românească, păstrat în sticle doi, trei ani, este asemănător cu cel produs pe malurile Rinului. Pajiștile mănoase oferă loc de pășunat nenumăratelor cirezi de vite și turme de oi, iar în

apropierea pădurilor sunt turme imense de porci. Tocmai datorită acestei abundențe de carne de toate felurile s-au stabilit urmașii domnului Goldner în apropiere de Galați, iar un alt stabiliment englez, puternic implicat în comerțul cu carne de porc, s-a înființat la Calafat. Proprietarii ambelor stabilimente sunt de părere că, dincolo de salariile mari pe care trebuie să le ofere angajaților lor englezi și de cheltuielile cu transportul, își pot vinde marfa mai ieftin în Anglia așa decât dacă ar cumpăra materia primă din orice piață a Marii Britanii sau Irlandei. Vânatul de aproape toate felurile se găsește din abundență în Țara Românească. Curcanii sălbatici se întâlnesc cu sutele la șes sau la câmpie. Iepurii se vindeau până de curând în piața de la București cu doar patru penny bucata, iar o pereche de cocoși de munte cam cu același preț. De asemenea, apele râurilor abundă de pești, iar unii dintre ei au un gust foarte ales.

Comparând locuințele țărănimii române cu casele irlandeze, n-am precizat că aranjamentul interior al celor dintâi este mult superior. Când intri în casa unui țaran român, pășești într-o cămăruță folosită drept bucătărie. Aici o sobă încălzește întreaga casă în lunile de iarnă. Nu există casă fără sobă, obiect de importanță capitală într-o țară unde uneori e ger aspru. Pe lângă bucătărie, fiecare casă mai are două încăperi, folosite îndeobște ca dormitoare. Pereții sunt îngrijit tencuiți și văruiți, iar întreaga locuință are un aer de relativă curățenie.

CAPITOLUL VI

Din nou despre soldații ruși – București – Aspectul general al capitalei – La operă și la teatru – Locuri de promenadă – Povestea pictorului italian dezmoștenit

De o parte și de alta a drumului spre București, am văzut cantonate grupuri-grupuri de soldați ruși, iar într-un loc am trecut pe lângă o baterie de tunuri grele, așezate în linie și îndreptate amenințător spre drumul ce duce la Giurgiu. La vreo zece kilometri de București, pe partea dreaptă, am văzut o tabără militară mare, iar la fiecare câteva minute am întâlnit câte un cazac călare, grăbindu-se asemenea unui curier diplomatic. Lancea purtată de cazaci nu este mai lungă decât cea purtată de englezi și nici nu are steag; în afara ei, celelalte arme ale cazacilor sunt o carabină grea atârnată în spate, un pistol la centură și o sabie lungă. Uniforma este alcătuită dintr-o redingotă albăstră închisă până la gât și pantaloni largi de aceeași culoare. Pe cap poartă o chivără conică și înaltă de mușama neagră, fără vârf, cu o curelușă încheiată sub bărbie. Calul cazac este în general un animal suplu, de vreun metru și jumătate înălțime. Căpăstrul constă dintr-o zăbală simplă, fără părți laterale, iar șaua e foarte rudimentară. Când cazacul merge la trap sau la galop, se apleacă în șa, cu trunchiul drept, o poziție, s-ar putea crede, cu totul incomodă; de fapt, oferă o siguranță extraordinară.

Pe la vreo două după-amiază au început să se zărească Bucureștii. Deși aproape octombrie, era soare

și cam la fel de cald ca la Londra în iulie. Orașul este foarte frumos. Are vreo 300 de biserici, fiecare cu două sau mai multe turlle înalte. Cele mai multe clădiri publice au, la rândul lor, turnulețe sau cupole, iar fiecare turlă, turnuleț sau cupolă este acoperit cu tablă. Când am ajuns, o pâclă ca un abur se lăsase peste clădirile mai mici, îndulcindu-le muchiile, iar deasupra acestui nor vălurit mii de acoperișuri, turlle și turnuri aruncau sclipiri orbitoare în soare și încununau orașul ca o diademă de argint. Bucureștii sunt aproape la fel de întinși ca Parisul, însă o treime este acoperită de grădini, astfel că frunzișul verde aprins al copacilor apărea ici-colo deasupra pâclei, sporind efectul încântător al întregului peisaj. N-am fost pe atât de dezamăgit pe cât mă așteptam la intrarea în oraș. După ce am trecut de poartă, unde, nu mai e nevoie s-o spun, a trebuit să-mi arăt pașaportul și să răspund la trei sute de întrebări din catehismul poliției ruse, am trecut printr-un lung *faubourg* de grădini și case cu etaj, până ce am ajuns pe o stradă largă, bine construită, cu câteva clădiri frumoase. Această parte a orașului este locuită de bogații evrei spanioli. Am străbătut apoi trei, patru străzi forfotind de lume, cu magazine frumoase de amândouă părțile și am ajuns la stația de diligență.

Despre hotelurile din București nu pot spune prea multe, căci pe durata șederii mele în oraș am avut norocul să mă bucur de ospitalitatea agentului diplomatic și consulului-general englez, domnul Colquhoun¹. Am motive să cred că Hôtel de France este cel mai bun.

1. Robert Gilmore Colquhoun a fost consul-general în Principate în perioada 1835–1859.

Știu că patronul acestuia și soția lui sunt extrem de politicoși și amabili. Prețul pentru o cameră bună, mic dejun și cină este de vreo 12 șilingi pe zi, tariful obișnuit în toate hotelurile din București. Costul traiului cotidian este mic, dar chirile sunt mari. Nu poți găsi o cameră de dormit acceptabilă pentru mai puțin de un dolar pe zi.

În afara celor de pe străzile principale, puține case din București au mai mult de două etaje. Orașul a avut de suferit de pe urma cutremurelor, motiv pentru care casele sunt atât de joase. Cele mai multe dintre cele nou construite au multe ornamente, frize din stucatură, pilaștri și balcoane pictate în culori vii sau polieite. Poate că în Franța sau Anglia ar fi părut de prost-gust, dar după conacele șubrede din Turcia efectul e foarte plăcut. Unele dintre căsuțele particulare de pe străzile mai puțin umblate, cu acoperișuri înclinate făcute din pătrățele de lemn și cu portice fermecătoare, înghițite de frunzișul copacilor, sunt foarte pitorești. Palatul domnesc, de pe strada principală, este o clădire modestă cu două etaje, cu o curte largă în față. Acum este nelocuit; de la începutul acestei crize și până când a plecat în exil, domnitorul a stat la o mănăstire din afara orașului.

Opera din București este la fel de frumoasă și spațioasă ca oricare alta din Europa. Poate primi 700–800 de oameni. În fața scenei, la al doilea etaj, se află loja domnitorilor, închisă cu draperii de catifea purpurie tivite cu fir de aur desupra cărora stau armele principatului. Fotoliile din loje și scaunele din sală sunt tapițate cu catifea purpurie, și pe toate băncile din stal sunt perne din același material. Basoreliefurile și

ciubucăria care împodobesc lojele sunt poleite cu dărnicie, iar din tavanul pictat cu gust atârnă un candelabru mare cu brațe aurite pentru lămpi, care, împreună cu luminile de pe scenă, reușește să lumineze întreaga sală. În prezent joacă aici o foarte respectabilă trupă italiană. Aseară am fost să văd *Louisa Müller*¹ de Verdi. Reprezentația a fost foarte bună, mai bună chiar în unele privințe decât cea pe care am văzut-o în mai anul trecut, la Teatro di San Carlo din Napoli; însă în orașul acela nefericit totul s-a degradat în chipul cel mai jalnic de la o vreme. Teatrul din București, pe care l-am vizitat aseară, arată cât se poate de strălucitor. Era o aglomerație de nedescris. Doamnele din loje erau îmbrăcate elegant, după moda pariziană, și am remarcat că frumusețea pentru care sunt atât de renumite nu-i o născocire. Sala era aproape plină de ofițeri ruși. Într-o lojă încăpătoare din stânga scenei l-am zărit pe Gorceakov însoțit de domnul Kotzebue², fiul cunoscutului, dar nenorocosului scriitor, fost consul general al Rusiei la București. Într-o lojă din dreapta celei a domnitorului erau domnii Colquhoun și Poujade³, consulii-generalii englez și francez, cel din urmă însoțit de doamna Poujade⁴, o nepoată a prințului Ghica, fost domnitor al Țării Românești. Bunele relații între

1. *Louisa Miller* (1849), operă în trei acte de Giuseppe Verdi.

2. Carl von Kotzebue, fost diplomat rus în Principatele Române, fiul lui August Friedrich Ferdinand von Kotzebue, scriitor și diplomat, ucis în 1819, după ce cu doi ani înainte cărțile îi fuseseră arse la festivalul de la Wartburg

3. Eugène Pierre Poujade, consulul francez în Țara Românească (1849–1854).

4. Maria Ghica, fiica lui Constantin Ghica și nepoata domnului pământean Grigore IV Ghica.

guvernele francez și englez îi însuflețește și pe reprezentanții lor la București, care lucrează solidar, în deplină înțelegere, pentru cauza comună.

În afara Bucureștilor este o promenadă publică¹ de vreo trei kilometri și jumătate străjuită de copaci. În fiecare după-amiază este plin de frumoasele trăsuri ale boierilor și agenților diplomatici străini. În prezent este și mai animat din pricina generalilor ruși și a ofițerilor lor. La începutul promenadei se găsește un arc de triumf² ridicat nu demult în onoarea țarului Nicolae, iar la celălalt capăt este un palat neterminat al ultimului domnitor. De ambele părți ale drumului se întinde o grădină publică mare, una dintre cele mai frumoase din Europa. Este amenajată în stil englezesc, cu alei de pietriș șerpuiind prin mijlocul frunzișului bogat și al straturilor de flori în culori vii. Ici și colo, în mijlocul rondurilor verzi, sunt fântâni arteziene, iar pe malul unui lac este o grotă pitorească. În mijlocul unei peluze largi se află un pavilion, unde de sărbători cântă fanfara. Această grădină a fost proiectată și amenajată de prințul Bibescu, fostul domnitor³, a cărui principală realizare este în fapt promenada. Într-o parte a grădinii, dincolo de un mic crâng de salcâmi, se zărește o vilă încântătoare și silueta unei tinere, pupila actualului domnitor și una dintre frumusețile Bucureștilor. Este siciliană prin naștere și când era mică a fost adoptată de un general rus și de soția acestuia,

1. Șoseaua Kiseleff, inaugurată în 1830.

2. Autorul se referă cel mai probabil la arcul de triumf ridicat temporar pentru celebrarea Revoluției de la 1848.

3. Gheorghe Bibescu a fost domnitorul Țării Românești în perioada 1842–1848. În 1847 inaugurează Parcul Kiseleff.

o doamnă din Țara Românească, aflați atunci în călătorie în Sicilia. După câțiva ani, generalul și soția lui au murit, lăsându-i fiicei o avere de 30 000 de lire sterline și dându-i-o în grijă domnitorului.

Povestea acestei tinere îmi amintește de o alta auzită la Roma. Acum vreo 20 de ani locuia în acel oraș un tânăr pictor care câștiga îndeajuns de bine din penelul său cât să ia masa liniștit la Lepri sau Gabione și să-și bea dimineața cafeaua la Greco. Trăia clipa și nu se gândea deloc la viitor, ceea ce este, la urma urmelor, singurul fel în care poți să te bucuri de viață. Într-o zi s-a pomenit la ușă cu preotul dintr-un sat din apropierea Romei. În ajun acesta îi dăduse ultima împărtașanie unei bătrâne aflate pe patul de moarte. În ultimele clipe de viață, muribunda îi încredințase preotului o legătură de scrisori, pe care îl implorase să i le dea fără întârziere tânărului nostru prieten, pictorul. Preotul și pictorul au citit scrisorile împreună, iar apoi s-au dus la reședința unui principe cunoscut pentru bunătatea și cinstea sa; după ce i-a ascultat, principele și-a chemat avocatul, care a dus scrisorile în fața tribunalului din Roma și în scurtă vreme tânărul pictor a fost recunoscut drept succesorul legitim la conducerea unui ducat, unul dintre cele mai vechi din Italia; astăzi este stăpânul mai multor castele nobiliare și al unor mari latifundii. Ciudat lucru, mama tânărului nu-l dorise din prima clipă și hotărând să nu-l recunoască de fiu l-a încredințat uneia dintre femeile de la curtea ei. Cum ducele, soțul doamnei, era mort atunci, povestea spune că ea își dăruise dragostea altuia.

CAPITOLUL VII

Trecerea în revistă a armatei țariste – Despre hrana soldaților ruși – Instalarea unei tabere militare – Soarta românilor între ruși și turci – Resursele Principatelor – Problemele politice ale românilor – Lipsa de atracții pentru călătorii străini

Acum câteva zile am fost să-l văd pe prințul Gorceakov trecând în revistă un corp al armatei ruse cantonat la vreo zece kilometri de București. Întinsele câmpii ale Țării Românești sunt cum nu se poate mai potrivite pentru asemenea lucruri, ca și pentru altele mai serioase, cum ar fi operațiunile militare. În preajmă nu erau nici ziduri, nici tufișuri și abia de se zărea ici-colo vreun copac care să împiedice mișcarea trupelor. Erau cu totul vreo 18 000 de soldați. Mai întâi s-au adunat în linie, cu artileria în extrema stângă, lângă ea cavaleria formată din lăncieri și husari, și în capăt infanteria. Aceasta s-a desfăcut apoi regiment cu regiment în coloană deschisă de companii și a început defilarea. Când ajungea în fața prințului, fiecare companie aclama, iar trupele ușoare au făcut marș forțat aproape 200 de metri, ovaționând întruna. Cavaleria a mărșăluit în escadron, fiecare ovaționând când ajungea în fața comandantului-șef; un corp de ulani, care a așteptat puțin mai la urmă, a trecut în șarjă, strigând fioros. Și artileria ușoară a trecut în plin galop. Fiecare regiment de infanterie alcătuia atunci o coloană închisă, cu cavaleria și artileria în spate. Erau toți soldați excelenți și au executat diferitele manevre cu mare precizie. Era foarte frumos să vezi mulțimea de

infanteriști în coloană închisă, cu soarele scânteindu-le pe căști. De departe, câmpul părea un lac în flăcări. Când inspecția s-a încheiat, trupele au pornit în marș către cazarmile lor, fiecare unitate intonând imnul național sau cântece militare când trecea prin dreptul prințului. Acesta e trecut bine de 60 de ani, dar este puternic și drept, cu înfățișare de soldat veteran. Nici unul dintre generalii sub comanda lui nu pare să aibă mai puțin de 50 de ani și toți au aceeași privire încruntată, de oameni hârșiți în luptă.

Un tânăr ofițer pe un cal arab foarte sprinten călărea lângă un escadron de husari. Purta haine cercheze, iar cutiile de cartușe în bandulieră erau de argint, bogat gravate. Cred că e cea mai frumoasă uniformă din armata rusă.

Curând după ce am ajuns în București, am fost cu domnul Colquhoun în vizită la consulul-general francez, care locuia într-un frumos castel, proprietatea principesei văduve Ghica, aflat la vreo patru kilometri de oraș. În apropierea castelului este un lac, peste care cu o zi înainte de vizita noastră rușii înjghebaseră un pod de pontoane. Pe malul lacului își avuseseră tabăra 5.000 de soldați ruși, dar cu puțin înainte de sosirea noastră începuseră să strângă corturile, pe care le treceau pe podul de pontoane, pornind apoi în marș spre sud-est. În clipa am ajuns noi, grosul armatei ruse se punea în mișcare, înaintând spre Dunăre, de-a lungul căreia, la momentul când scriu aceste rânduri, se află așezată în eșalon, așteptând înaintarea turcilor.

Pe malul lacului mai rămăseseră vreo 150 de oameni. O parte dintre ei făceau de mâncare. Aranjaseră cazanele pe două rânduri la 15 centimetri distanță între

ele, câte 20 pe fiecare rând. Când am ajuns, toate cazanele fierbeau voioase. Pentru câțiva bănuți, bucătarii ne-au lăsat să gustăm din câteva și am descoperit că mâncarea era excelentă. În fiecare erau carne, orez și legume pe care bucătarii, dând roată cazanelor, le condimentau cu piper, sare și altele asemenea, după cum socoteau necesar. Rușilor de toate gradele le place ceaiul, pe care îl fac într-un fel de urnă numită samovar, care nu cred că este prea cunoscută în Anglia. În mijlocul acestui vas se găsește un tub cu un grătar la fund. În acest tub se aruncă vreo câțiva cărbuni încinși, iar aerul care pătrunde printre zăbrelele grătarului îi ține aprinși, astfel încât căldura lor fierbe curând apa ce înconjoară tubul. În vreme ce ne uitam cum gătesc bucătarii, a apărut și un soldat cu un samovar mic de alamă, în tubul căruia pusese câțiva tăciuni aprinși; pentru a-i face să ardă mai repede, și-a scos o cizmă de cauciuc și, cu mare îndemânare, a prefăcut-o în foale. Cu o mână prinsese partea de sus a carâmbului peste gura tubului și cu cealaltă strângea ritmic căputa. Operațiunea a fost o mare reușită, căci în scurtă vreme samovarul a început să cânte la fel de vesel ca oricare ceainic de uz casnic.

Cu câteva minute înainte, văzuserăm spre vest un nor negru de praf, din care sclipeau căștile și baionetele unui batalion de infanterie. Curând au ajuns lângă noi, urmați de furgonul pentru bagaje. Oamenii s-au oprit, și-au strâns armele snop și și-au atârnat de ele căștile și centiroanele. Apoi și-au scos vestoanele și pantalonii și și-au luat mantalele și bonetele. Între timp, furgonul de bagaje a fost descărcat, iar corturile aliniate. Oamenii s-au apucat apoi de treabă: pânza de cort s-a ridicat ca un nor, țăruii au fost înfiți în

pământ, funiile legate și, în mai puțin de jumătate de ceas, ofițerii se odihneau liniștiți în tabăra lor, santi-nelele erau la post, totul intrase deja în rutină, de parcă întreaga companie era acolo de luni întregi. Pe urmă, mai toți soldații s-au dus să facă baie în lac, iar o oră mai târziu, pe când noi ne plimbam pe aleea castelului, am auzit cum îi cheamă la masă.

Numele București înseamnă „orașul bucuriei“. E o vorbă valahă care spune că cel ce bea din apa Dâmboviței nu mai poate să-i părăsească malurile. Mi-e greu să înțeleg cum pot fi oamenii bucuroși să stea într-un loc aflat în calea năvălirilor rusești. Dar dacă este vreo fărâamă de adevăr în ce se spune despre apele Dâmboviței, atunci moscoviții și musulmanii trebuie să fi băut mult din aceste ape. În criza actuală dintre Rusia și Turcia, nimănui nu pare să-i pese prea mult de nefericitele Principate. Oricare parte ar câștiga, e limpede că Principatele sunt cele care pierd. Pe teritoriul lor staționează acum o armată străină, căreia sunt nevoite să-i dea casă și masă; iar dacă această armată ar fi obligată să se retragă și locul i-ar fi luat de turci, tot n-ar fi mai bine. Pentru turci, moldovenii și muntenii sunt ghiauri și nu s-ar da în lături să le ia tribut cum li se ia raialelor; cât despre Rusia, ocupându-le teritoriul, îi socotește vasali ai sultanului, dar îi zdrobește cu o mână de fier ca pe propriii ei șerbi.

Țara Românească nu are nici trei milioane de locuitori, dar poate hrăni de cinci ori pe-atât. Pământul ei este unul dintre cele mai roditoare din lume. Belșugul de fructe, legume și cereale hrănește mii de oameni din Imperiul Britanic. Însă bogățiile sale naturale sunt departe – foarte departe – de a fi exploatare. Comerțul țării este dominat de străini, agricultura este neglijată,

iar cele mai rafinate arte și manufacturi sunt necunoscute. Țara Românească este străbătută de șase râuri ce izvorăsc din Carpați. Cu cheltuieli relativ mici, aceste râuri ar putea fi amenajate pentru plute. Carpații sunt acoperiți până pe creste de păduri magnifice. La poalele lor cresc stejari, la mijloc fagi, iar în vârf pini nemaipomenit de înalți, cu trunchiuri groase. Toată această bogăție de lemn este complet nefolosită, iar copacii și crengile doborâte de furtuni putrezesc fiindcă nu sunt mijloace de transport. În Moldova, lucrurile stau altfel. Siretul, care desparte cele două principate, este mai larg și mai adânc decât râurile ce curg prin Țara Românească, așa că apele sale sunt pline în timpul sezonului de plute imense, mai ales de stejar și pin, lemn bun pentru construcții și arboradă de nave.

În Munții Carpați au fost găsite, dar niciodată exploatare, filoane de aur, argint, argint viu, fier, cupru, gudron, sulf și cărbune. Când se aflau la conducerea țării, în 1811, rușii au încercat să exploateze câteva dintre mine, însă curând s-a încheiat pacea, armata rusă s-a retras, iar minele au fost abandonate¹.

Nu muntenii trebuie învinovați pentru această stare de lucruri. Ea este una dintre consecințele nefaste ale guvernării greșite a țării. Domnitorul – numit pentru un mandat de șapte ani², dar obligat să fugă după trei, care și-a cumpărat tronul de la Poartă cu venitul pe doi ani de domnie și care a făcut troc cu Rusia, cedând, în schimbul sprijinului acesteia, toată puterea

1. Referire la ocupația țaristă din perioada războiului ruso-turc dintre anii 1806–1812.

2. Prin acordul ruso-turc de la Balta Liman (1849), în Țara Românească și Moldova au fost numiți domnitori (Barbu Știrbei și Grigore Alexandru Ghica) cu un mandat de șapte ani.

de principe domnitor – nu poate face mai mult pentru exploatarea resurselor țării. A devenit o modă să se vorbească despre moldoveni și munteni cu dispreț, să li se ia în derâdere instituțiile și să se spună că se bălăcesc în imoralitate, desfrânare și ignoranță. Printre cei mai sonori din corul calomniatorilor se numără o parte dintre propriii concetățeni nemulțumiți. Puține lucruri sunt mai prielnice pentru ambițiile Rusiei decât strigătele premeditate de acest fel. Să-i dăm de înțeles Europei că aceste Principate sunt ținuturi sălbaticе, locuite de o adunătură de semibarbari depravați, iar crima de a le anexa va fi trecută cu vederea, căci va servi cauza civilizației și virtuții.

Aceste țări sunt rar vizitate de turiști; ele se întind dincolo de rutele cunoscute. Drumurile sunt întotdeauna proaste și se poate spune că sunt impracticabile șapte luni pe an. Englezul care iernează la Roma sau Napoli, sau care-și petrece vacanța de vară pe Rin sau în Elveția greu poate fi convins să suporte neplăcerile biroului poliției ruse de frontieră ca apoi să străbată cu o căruță fără arcuri și o mână de paie drept pernă șesurile Moldovei și Țării Românești. Nu sunt ruine care să-l atragă pe pasionatul de antichități, nu sunt peisaje care să-l încânte pe poet și nici școli spre care să se îndrepte studenții. Aici nu găsește nici confortul Europei occidentale, nici romantismul Orientului. Este un colț nebătut, netrecut pe harta lumii. Acest anonim este fatal pentru Principate. Locuitorii pot fi asupriți și exploatați, înjosiți și defăimați cu impunitate. Englezii ajung atât de rar în București, încât sunt singurul călător englez din oraș și singurul care l-a vizitat de un an și jumătate.

CAPITOLUL VIII

*Un călător în căutarea morții – Circasia – Frumoasa
Roza între lumea liberă și harem – Tristețea lui Manly –
Sfârșitul unei idile neîmplinite*

Când vreun călător englez ajunge totuși la București este mai degrabă din greșeală decât cu intenție; în ciuda numelui atrăgător al orașului și a gustului fascinant al Dâmboviței, vizitatorul zboară ca din pușcă spre cheiurile Dunării de îndată ce durerea pricinuită de călătorie i-a ieșit din oase. Într-o bună dimineată, acum câțiva ani, un bărbat a ajuns la ușa consulului-general britanic. Purta straie de cioban ardelean. Era nebărbierit, iar părul lung îi atârna în devălmășie de sub pălăria largă. Opincile îi erau murdare, iar haina păstra urmele unui drum lung. Era în ochii lui o melancolie sumbră ce părea mai degrabă pricinuită de niște gânduri negre decât de lipsuri pe care le-ar fi îndurat. Consulul-general l-a poftit în casă ca pe un oaspete. Omul nu avea bagaje, nici măcar desaga pe care călătorul o poartă în vârf de băț; dar a fost bine primit și așezat la loc de cinste la masa consulului.

Era un englez de rang și foarte înstărit. Probleme sentimentale îl făcuseră să plece de acasă și rătăcise până la Munții Carpați, unde o vreme dusesese o viață simplă de vânător, sperând că va găsi alinare în schimbarea de peisaj și în emoția vânătorii. Însă a fost dezamăgit, căci să vâneze urși și lupi nu era îndeajuns de primejdios pentru a-i oferi trăiri puternice; așa că a lăsat în urmă pădurile Carpaților și a cutreierat

șesurile pustii ale Țării Românești, hrănindu-se cu merinde de la ciobanii pe care se întâlnea în drum și dormind pe oriunde îl prindea noaptea. Câtă vreme a rămas la București, mâhnirea îi sporea pe zi ce trecea, până când, într-o dimineață, consulul-general a primit o scrisoare de la Constantinopol cu detaliile unei victorii pe care cerchezii o dobândiseră împotriva rușilor. Mesajul fusese scris de un entuziast al cauzei independenței cercheze. Descrierea luptei era animată, iar scrisoarea se încheia cu un panegiric la adresa vitejiei luptătorilor cerchezi și cu anticiparea victoriei cauzei nobile în care erau angajați. Când consulul-general i-a arătat scrisoarea oaspetelui său, pe care îl voi numi Manly, acesta s-a hotărât pe loc să pornească spre Circasia și să se înroleze voluntar în rândurile muntenilor.

Manly a plecat spre Giurgiu chiar în acea noapte, a traversat Dunărea la Rusciuc și, tocmind cai și o călăuză, a pornit spre Constantinopol. Acolo a întâlnit un alt englez gata să i se alăture în expediție și, încărcând imediat un vas turcesc cu sare, muniție și arme, au întins pânzele spre coasta Circasiei. Acestea se petreceau pe vremea când vasul *Vixen* a fost capturat de un vas de război rusesc și echipajul său luat prizonier¹. Coasta Circasiei se afla sub o blocadă severă și numai după cele mai mari aventuri au reușit Manly și prietenul lui să debarce. Au fost bine primiți de conducătorii cerchezi, cărora le aduseseră scrisori de recomandare; dar mai de preț decât scrisorile au fost sarea, muniția și armele ce au fost rapid descărcate. Vasul în care sosiseră s-a întors la Constantinopol, dar un

1. În anul 1835.

crucișător rusesc l-a capturat nu departe de coasta Circasiei și l-a dus în portul turcesc Trabzon unde rușii i-au dat foc fără să țină seama de împotrivirea guvernatorului.

Cei doi englezi au plecat în munți cu cerchezii, spre locul unde continuau luptele și curând s-au aruncat în încăierări, ambuscade și uneori în lupte corp la corp cu muscalii. Manly, călare pe un înfocat cal tătar, îmbrăcat în zale și cu o lance lungă în mână, se avânta unde era primejdia mai mare. Sfida moartea, dar multă vreme a scăpat neatins de lance sau glonț. În cele din urmă, a fost lovit de un foc răzleț în timpul unei lupte cu un grup de ruși și, deși nu fusese rănit serios, a trebuit să se lase dus la casa uneia dintre căpeteniile cercheze, unde a fost sfătuit să rămână până la vindecarea răni. Soția și fiica căpeteniei în casa căruia era găzduit l-au îngrijit cu mare devotament și pricepere, și curând a putut ieși din casă, deși era încă prea slăbit pentru a se întoarce la luptă. Fiica avea vreo 15 ani. Locuitorii ținutului îi spuneau Roza fiindcă era frumoasă ca un trandafir. Era blândă și ageră la minte, iar Manly și-a petrecut convalescența învățând-o câteva dintre cunoștințele de bază ce alcătuiesc rudimentele unei educații în Europa. Este ceva inefabil de atrăgător în comportamentul femeilor musulmane din Orient. Au o blândețe timidă și o grație naivă ce sunt extrem de feminine. Sunt educate să se socotească mult inferioare bărbatului, făpturi de lut care nu au altă existență în afara acestei lumi, astfel că atitudinea lor față de sexul tare imploră protecție. Acest sentiment de inferioritate dă figurii unei fete orientale care se odihnește acea expresie de

tristețe visătoare și ochilor ei strălucitori o emoție interioară, căci dacă nu este iubită menirea și rostul vieții ei nu sunt împlinite. Roza a făcut progrese sub îndrumarea lui Manly și, după câteva luni, când a venit iarna și tabăra a fost strânsă, iar tatăl ei s-a întors acasă l-a uimit cu cunoștințele ei occidentale. Iarna a trecut iute, zăpada și gheața s-au topit, apele au prins din nou să curgă vesele prin fața ușii gazdei cercheze, copacii din pădure au înfrunzit, iar florile sălbatice și plantele aromatice de pe dealuri parfumau aerul. Muntenii își începeau pregătirile de război; Manly, care găsisese un paliativ pentru tristețile sale, se hotărâse să se întoarcă în Anglia, dar nu voia să se despartă de Roza. Știa ce soartă o așteaptă pe biata copilă și astfel n-a ezitat să-i propună bătrânului șef s-o ia pe fată în Țara Frâncilor și s-o adopte drept fiica lui. Spunea că ajunsese să țină la ea ca la propriul lui copil. Șeful i-a răspuns că fiica lui era frumoasă și, în plus, mulțumită lui Manly învățase anumite lucruri care-i sporeau valoarea. Astfel, zicea el, valora un preț mai mare la Constantinopol și avea de gând s-o ducă imediat la târgul de sclavi din acel oraș, unde era sigur că avea să fie cumpărată de una dintre marele pașale sau poate de padișah însuși. Manly s-a oferit să plătească oricât de mult, însă zadarnic. Bătrânul spunea că nu va îngădui ca fiica sa să trăiască printre ghiauri, căci va fi mult mai fericită și o va duce mai bine ca odaliscă la Stambul, unde va merge într-o araba poleită, va purta fes cu bijuterii și va avea cîzlari¹ înarmați care să liciteze cumpărarea sa. Manly a stăruit însă

1. Cîzlarii erau păzitorii haremului.

și căpetenia i-a spus că-i va da un răspuns final în dimineața următoare.

După aceea, undeva, în apropierea casei, Manly a găsit-o pe Roza prăvălită la pământ și plângând. Era un loc unde stătuseră adesea împreună și vorbiseră despre țara ciudată de unde venea englezul. Biata Roza auzise propunerea lui Manly și refuzul tatălui ei. Nu mai era un copil, devenea femeie. Dacă Manly o iubea ca pe fiica lui, sentimentele ei pentru el se prefăcuseră într-o dragoste timidă, dar pasională. Manly i-a spus că tatăl ei va primi cu siguranță oferta lui și că în scurtă vreme vor fi amândoi fericiți în Țara Frâncilor. Așa că biata Roza s-a liniștit. Și-a șters lacrimile și s-a întors acasă încrezătoare și veselă.

Soarele răsărise de ceva timp când Manly s-a trezit a doua zi dimineată. A fost uimit să nu audă nici unul dintre zgomotele obișnuite ale casei. Era ceva de rău augur în liniștea aceea. S-a îmbrăcat rapid și s-a grăbit spre odaia cea mare, care era goală. Cu inima bătându-i puternic a strigat după Roza, dar n-a primit nici un răspuns. Afară a dat peste un cerchez înarmat ieșind din grajdul unde se afla și calul său. Omul i-a spus că la miezul nopții căpetenia cu toată familia sa plecaseră la Batumi, portul de unde aveau de gând să se îmbarce spre Constantinopol. El fusese lăsat acasă, i-a spus, pentru a-l servi pe musafir și a-i fi ghid oriunde voia să meargă.

Câteva luni mai târziu Manly a ajuns la Constantinopol. S-a interesat printre cerchezii din Tophane, încercând să dea de urma bătrânei căpetenii și a fiicei sale, dar în zadar.

Într-o zi cobora pe Bosfor într-o barcă. Era aproape de malul asiatic și ajunsese în satul Kandeljee, când

o bătrână care stătea pe treptele de marmură ce duceau la reședința de vară a unui mare pașă i-a strigat să oprească. L-a întrebat dacă e doctor. I-a răspuns că știe ceva medicină, așa că femeia i-a făcut semn s-o urmeze în casă. L-a condus tăcută într-una dintre odăile haremului. Apartamentul era slab luminat, căci draperiile de mătase acopereau cu totul ferestrele. Pe divan zăcea o tânără; mâinile îi erau apăsate pe piept și gema încet. La zgomotul pașilor lui Manly și-a ridicat ochii și, sărind brusc, și-a strâns părul lung și negru care-i cădea pe umeri; după ce l-a ațintit cu privirea preț de câteva clipe a căzut înapoi pe divan, aproape fără suflare.

Dinaintea lui zăcea biata Roza. Sub îngrijirea lui și-a revenit în simțiri, dar Manly a înțeles, spre neputusa lui durere, că fata e pe moarte. I-a povestit că la scurtă vreme după ce sosise la Stambul fusese cumpărată pentru o sumă mare de pașă în a cărui casă se afla atunci. Pașa a făcut-o favorita lui și celelalte odalisce au devenit geloase. Știind că nimic nu putea slăbi dragostea pașei pentru ea, s-au hotărât s-o omoare și chiar în acea dimineață îi puseseră otrava fatală în cafea. Roza i-a spus că nu-i pare rău că moare, căci viața ei fusese o suferință continuă după despărțirea de Manly. Nu putea să iubească pe altcineva și avea să-și ducă dragostea pe lumea cealaltă, despre care îi vorbise el, și să aștepte acolo venirea lui. Și fata a continuat să-i povestească despre munții din țara ei și despre ceasurile frumoase pe care le petrecuseră acolo împreună și, pe când vorbea astfel, și-a așezat capul pe umărul lui și oftând adânc a murit.

Este îngropată printre chiparoși pe un deal de deasupra reședinței pașei. Am auzit povestea ei cu

ani în urmă, într-o seară de vară, când mă aflam lângă mormântul bieteii Roza.

Manly s-a întors în Anglia, a intrat în parlament și este în prezent un stimabil deputat în Camera Comunelor. Nu s-a căsătorit și cred că vrea să moară burlac¹.

1. Povestea din acest capitol, cu multe înflorituri romantice, se referă cel mai probabil la publicistul David Urquhart (1805–1877), implicat în lupta pentru independență a cerchezilor la mijlocul anilor 1830. Urquhart, celebru pentru pamfletele sale antiruse, s-a căsătorit în cele din urmă în anul 1854.

CAPITOLUL IX

*Starea politică a Principatelor – Corupția regimului –
Drepturile istorice ale românilor – Capitulațiile – Puțină
istorie – Regulamentele Organice*

Cu greu poți găsi oameni mai blânzi, mai harnici și cinstiți decât locuitorii Moldovei și Țării Românești. Nu s-a auzit pe aici despre scandaluri iscate la beție și nici furturile nu sunt lucru obișnuit. Nici țiganii care aici formează o parte relativ numeroasă a locuitorilor nu se dedau furtului, un viciu care în alte țări pare inerent acestui popor straniu. În rândul claselor superioare am întâlnit persoane la fel de educate și înzestrate precum cele de rang asemănător din Anglia sau Franța. Dar nu există funcții publice care să le fie deschise în țara lor. Nu sunt stimulați să aibă ambiții constructive, nu există activitate pentru exersarea intelectului. Guvernarea este o vasalitate degradantă sub alt nume, iar instituțiile publice nu dețin decât o parodie de independență. Demnitatea de domnitor, departe de a fi un semn de distincție conferit de către națiune unui cetățean meritos, este obținută în general de cel care reușește să intre în grațiile autorităților ruse și care dovedește cel mai mare tact în împărțirea mitelor la Poartă.

Marile puteri ale Europei trebuie să facă ceva pentru îmbunătățirea situației acestor principate, în numele omeniei. În prezent armata rusă le poate invadea oricând sub cel mai mic pretext, obligându-le să plătească cheltuielile ocupației și să acopere în mare parte cheltuielile acelor trupe străine pe timpul cât

rămân în țară. În conflictul acesta dintre Rusia și Poartă, moldovenii și muntenii sunt, pe nedrept, primele victime. Comerțul lor este la pământ, industria țării este blocată; țăranul este luat de la munca câmpului și pus să care echipamentele unei armate străine, casa îi este ocupată și puținele provizii îi sunt mâncate de soldații altei națiuni. Arendașii nu-i mai pot plăti pe moșieri, căci roadele pământului putrezesc sub cerul liber în porturile Dunării din lipsa mijloacelor de transport. Furajul și alte produse aduse în piețele Bucureștilor și ale altor orașe din Principate se vând la un preț fixat de comisariatul rus, un preț stabilit în iunie anul trecut când recolta a fost foarte bogată, dar care reprezintă mai puțin de jumătate din cât ar trebui să fie în prezent. E limpede că dacă această stare de lucruri va mai continua Principatele vor fi ruinate, în pofida resurselor imense cu care sunt înzestrate de natură.

Evident că domnitorii și divanul ales în felul corupt pe care l-am descris nu reprezintă o formă de guvernare corespunzătoare pentru aceste țări.

Să se pună capăt intrigilor prin care sunt aleși și apoi destituiți acești principii! Să lăsăm ca aceste două principate, în stare să susțină 20 de milioane de suflete, să devină un stat independent! Să lăsăm să fie ales pentru ele un conducător din familiile regale germane sau chiar dintre membrii caselor imperiale ale Austriei și Rusiei! Să lăsăm să se întemeize o dinastie și se va pune capăt acelor comploturi abjecte ce știrbesc autoritatea principelui și duc la căderea lui! În aceste comploturi, boierii, invidioși pe șeful statului și dornici să-i ia locul, sacrifică binele țării pentru a-și satisface propria ambiție. Exemplul unei curți bine organizate

cu un principe moral și capabil în fruntea ei ar face mai multe pentru nimicirea ultimelor urme de corupție orientală și a le înlocui cu sentimente de onoare, patriotism și adevăr decât toate dezaprobările presei sau protestele puterilor străine. Să lăsăm ca integritatea noii națiuni să fie garantată asemenea celei a Greciei, iar Prutul nu va mai fi o barieră prea slabă împotriva atacurilor Rusiei, nici o simplă linie de graniță sau un obstacol inutil față de amestecurile Austriei! Pacea va reveni în aceste țări nefericite după lungi secole de tumult și intrigă. Moldo-Vlahia ar putea deveni cu adevărat grânarul Europei și, cu o guvernare independentă și instituții raționale, se va bucura de toate avantajele civilizației progresiste care i-au fost până acum interzise de poziția sa regretabilă. Unor oameni care nu au în realitate nici o țară, adică nu sunt legați între ei de legi sociale echitabile, nu le poți cere să facă dovadă de patriotism; nici nu te poți aștepta ca, spre exemplu, calitățile morale și intelectuale ale unei națiuni să se dezvolte sub o guvernare prea coruptă să aprecieze sau să încurajeze asemenea calități.

Mai jos este tratatul pe care Vlad, voievodul Țării Românești, l-a încheiat cu sultanul Mahomed al II-lea în 1460. Turcii și-au fundamentat dreptul de suzeranitate asupra poporului acestui principat pe baza acestei capitulații. Spiritul său n-a fost modificat de nici un acord ulterior și este fundamentul tuturor înțelegerilor dintre Principate și Poartă și dintre Rusia și Turcia în privința guvernării Moldovei și Țării Românești¹:

1. Capitulațiile încheiate de Principate cu Sublima Poartă în secolele XIV–XVI stabileau statutul Țării Românești și al Moldovei cărora sultanii otomani le garantaseră autonomia internă și alte privilegii. La sfârșitul secolului al

„1. Sultanul se angajează pentru el și urmașii săi să ia sub protecția sa Țara Românească și să o apere împotriva tuturor dușmanilor, asumându-și doar suveranitatea asupra suveranității acestui principat, al cărui voievod va trebui să plătească Sublimei Porți un tribut anual de 10.000 de piaștri.

2. Sublima Poarta nu se va amesteca niciodată în administrația internă a zisului principat și nici unui turc nu i se va permite să intre în Țara Românească fără un motiv clar.

3. În fiecare an, un trimis al Porții va merge în Țara Românească pentru a primi tributul, iar la întoarcere va fi însoțit de un funcționar al voievodului până la Giurgiu, la Dunăre, unde cuantumul tributului va fi numărat din nou, o a doua dovadă de plată va fi dată pentru acești bani și după ce vor fi duși în siguranță pe celălalt mal al fluviului Țara Românească nu va mai fi responsabilă pentru un eventual incident ce ar putea avea loc.

4. Voievozii vor continua să fie aleși de mitropolit, episcopi și boieri, iar alegerea va fi confirmată de către Poartă.

5. Națiunea română va continua să se bucure de libera exercitare a propriilor legi; voievozii vor avea drept de viață și de moarte asupra supușilor lor, ca și să facă război sau pace fără a trebui să dea socoteală Porții pentru asemenea acțiuni.

XVIII-lea, în contextul negocierilor de pace dintre ruși și turci, boierii români au făcut referire la aceste tratate, deși acordurile originale nu mai existau, pentru a solicita îmbunătățirea statutului celor două provincii. Din acel moment, capitulațiile au fost acceptate ca documente de drept internațional ce demonstau drepturile istorice ale Principatelor Române în relațiile lor cu puterea suzerană.

6. Creștinii care, după ce au îmbrățișat credința musulmană, s-ar reîntoarce în Țara Românească și s-ar reconverti la religia creștină nu vor putea fi chemați la ordine de către autoritățile otomane.

7. Supușilor români care călătoresc prin orice parte a teritoriilor otomane nu li se va pretinde să plătească haraciul sau capitația la care sunt supuse celelalte raiale.

8. Dacă vreun turc are proces în Țara Românească cu un supus al țării, cauza sa va fi audiată și judecată de către divanul muntean, în conformitate cu legile locale.

9. Toți negustorii turci care vin să cumpere și să vândă mărfuri în Principat vor trebui să aducă la cunoștința autorităților locale perioada necesară șederii lor și vor pleca când acel timp a expirat.

10. Nici unui turc nu îi este permis să ia cu sine servitori de oricare sex originari din Țara Românească și nici o moschee nu va exista în nici o parte a teritoriului muntean.

11. Sublima Poartă se angajează să nu ofere niciodată un firman la cererea unui supus român pentru afacerile sale din Țara Românească, de oricare natură ar fi acestea, și ca niciodată să nu-și aroge dreptul de a chema la Constantinopol sau în oricare altă parte a teritoriilor turcești un supus român, sub orice fel de pretext“.

Muntenii fuseseră în război cu turcii și, fiind înfrânți, au trebuit să încheie pace, iar tratatul de mai sus conține termenii în care a fost stabilită pacea respectivă.

Dunărea s-a dovedit adesea o barieră ineficientă între creștinii din Moldova și Țara Românească și fana-

ticii lor vecini. După moartea lui Mahomed II, turcii au făcut dese incursiuni în Principate și la un moment dat au anexat cetățile Brăila, Giurgiu și Turnu. În 1593 voievodul Mihai a trecut prin sabie un corp de 3 000 de ieniceri care comiteau crime oribile în țară și a reușit să-i alunge pe turci peste Dunăre. Mahomed III a invadat Moldova și Țara Românească cu o armată de 60 000 de oameni și, după o luptă de cinci ani, musulmanii au fost înfrânți și goniți din nou peste Dunăre. La moartea lui Mihai în 1602 turcii au profitat de confuzia ce a urmat, au traversat Dunărea prin mai multe puncte și i-au obligat pe munteni să aleagă un voievod numit de sultan¹. Tratatul lui Mahomed II a reintrat în vigoare și valoarea tributului a fost mărită, iar de atunci și până acum poziția principatelor față de Poartă a rămas neschimbată.

Moldova a devenit vasală a Porții abia în anul 1536. Acesta a fost un act voluntar din partea voievodului care, drept măsură de precauție, s-a oferit să plătească un tribut anual sultanului Soliman I în schimbul protecției. Același tratat ca acela dintre Poartă și Țara Românească a fost încheiat între Soliman și voievodul Moldovei, dar cuvântul tribut a fost omis, în locul său² fiind trecut peșcheș sau cadou.

1. Versiunea autorului este favorabilă românilor. Mihai Viteazul a fost ucis în august 1601, fiind urmat pe tronul Țării Românești de Radu Mihnea.

2. Informații imprecise din punct de vedere istoric. Petru Aron plătit tribut turcilor încă din anul 1456, iar conform celor precizate de boierii români în secolul al XVIII-lea, voievozii Moldovei încheiaseră capitulații cu sultanii otomani în anii 1511 și 1529.

În anul 1710 rușii au intrat prima dată în legătură cu principii Moldovei și Țării Românești. Brâncoveanu¹, voievodul Țării Românești, a acceptat în secret să-i ofere lui Petru cel Mare un contingent de 30 000 de soldați care să-l ajute în războiul cu turcii și să-i furnizeze provizii și alte lucruri necesare armatei rusești. La Constantinopol s-a aflat despre acest aranjament, iar Poarta a luat hotărârea să-l omoare pe Brâncoveanu, momindu-l într-o cursă. Istoricul Dimitrie Cantemir a fost ales de Poartă drept instrument al răzbunării, acesta fiind înscăunat voievod al Moldovei, iar Nicolae Mavrocordat, domnul în funcție, a fost înlăturat. Departe de a urma instrucțiunile Porții, abia ajuns la Iași, Cantemir i-a trimis mesaj țarului, oferindu-și serviciile. Petru, văzând astfel de circumstanțe favorabile, a intrat în Iași în 1711 în fruntea unei mari armate. Brâncoveanu, alarmat de apropierea a 220 000 de turci, nu și-a respectat promisiunea făcută țarului și acestei atitudini a voievodului Țării Românești îi este atribuită înfrângerea armatei ruse în acea campanie. Când s-a încheiat pacea, Brâncoveanu a fost trimis la Constantinopol cu toată familia; el și fiii săi au fost torturați și uciși, iar Ștefan Cantacuzino, un descendent al familiei imperiale cu acel nume, a fost numit voievod în locul său; Nicolae Mavrocordat a fost reinstalat pe tronul rămas liber în Moldova prin defecțiunea voievodului Cantemir².

1. În text este numit Basarab.

2. Versiunea autorului reflectă nivelul de cunoaștere istorică de la mijlocul secolului al XIX-lea. Cantemir a fost numit pe tronul Moldovei în 1710, campania lui Petru I s-a

După scurta domnie de doi ani a lui Cantacuzino, Poarta a hotărât să preia exclusiv în mâinile sale numirea domnilor Moldovei și Țării Românești și să abolească sistemul alegerilor. La această decizie s-a ajuns prin instigările lui Alexandru Mavrocordat, atunci dragoman-șef al guvernului turc; tot la sugestia lui, sultanul a ordonat ca pe viitor domnitorii Țării Românești și Moldovei să fie aleși dintre grecii fanarioți din Constantinopol. În acea perioadă, turcii aveau mare încredere în grecii din Fanar și a fost astfel ușor să-i convingă să aleagă dintre ei doi noi voievozi despre care credeau că vor fi mai de încredere decât cei aleși dintre boierii pământeni. Acest sistem de numire a voievozilor printr-un simplu firman al Porții a continuat până după tratatul de la Adrianopol, în 1829, când domnul Kisellef, pe atunci plenipotențiar rus în principate, a elaborat o formă de guvernământ pentru Moldova și Țara Românească, numită „Regulamentele Organice“. Rusia a devenit atunci puterea protectoare, având un cuvânt chiar mai greu de spus decât Turcia în afacerile interne ale Principatelor. Prin Regulamentele Organice sistemul de alegere a domnitorilor dintre boierii pământeni a fost reinstaurat, dar alegerea trebuia sancționată atât de Sublima Poartă, cât și de curtea de la Sankt-Petersburg. Un veto *al ori-cărei* puteri era suficient pentru a anula alegerea. La revoluția care a avut loc în aceste provincii în 1848, ambii prinți au fugit¹, iar când ordinea a fost restaurată

desfășurat în 1711, iar mazilirea lui Brâncoveanu și executarea sa și a membrilor familiei sale în 1714.

1. Gheorghe Bibescu a fugit în iunie 1848, după debutul revoluției la București, însă nu și Mihail Sturdza, domnul Moldovei, rămas pe tron până în anul 1849.

în 1849, domnii Știrbei și Ghica au fost impuși *fără alegeri* de Rusia și de Poartă drept domnitori ai Țării Românești și Moldovei, pentru a guverna aceste provincii, dar nu pe viață, conform termenilor Regulamentului Organic, ci pentru o perioadă de șapte ani.

CAPITOLUL X

Adevărată față a protectoratului țarist – Umilirea domnitorului Știrbei – Atitudinea prințului Gorceakov – Eșecul negocierilor diplomatice și intențiile belicoase ale Rusiei

Toate tratatele amintite în aceste pagini au fost încălcate de Rusia. Pretinzând să fie inclusă în marea familie a națiunilor civilizate din lumea creștină, Rusia a încălcat tratatul de la Viena luând în stăpânire gurile Dunării și împiedicând navigația; a violat tratatul de la Adrianopol ocupând insulele de pe acest fluviu; a încălcat tratatul de la Balta Liman trecând Prutul cu armatele sale în iulie anul trecut, iar Regulamentul Organic, elaborat de ea însăși, a fost ignorat de ambele puteri prin numirea ilegală a domnitorilor Știrbei și Ghica. Este greu de spus unde s-au refugiat credința și onoarea în aceste zile, când vedem o mare putere creștină pentru care nici o promisiune nu este sacră și nici un tratat nu merită respectat primind doar proteste formale din partea celorlalte guverne ale lumii creștine. Înainte să solicite protectoratul Rusiei, supușii creștini ai sultanului ar trebui să privească mai întâi spre Moldova și Țara Românească pentru a vedea efectele negative ale protectoratului în aceste principate. Din 1829 puterea Porții în provinciile dunărene a fost doar de formă. Sub modestul titlu de protector, țarul a devenit de atunci adevăratul suveran al acestor state. Nici o numire în funcție, de la cea de domnitor până la cea de primar al unui sat, nu se poate face fără acordul lui. Consulii-generalii

ruși au finanțele sub control, iar șeful carantinei, o instituție cu rol polițienesc, este un rus. A câștigat Rusia bunăvoința locuitorilor după ce și-a instaurat protectoratul asupra acestor principate? S-a amestecat în treburile lor interne din simpatie pentru ei, ca membri ai Bisericii Ortodoxe? A fost comportamentul țarului, în calitate de cap al Bisericii lor, părintesc, sau blând sau măcar drept? Rusia tolerează șerbia și le-a acordat boierilor anumite drepturi feudale asupra norodului, dar și boierii, la rândul lor, sunt doar suptșii țarului. Rusia a impus acest flagel fatal, prin legile polițienești și spionaj, și a împins pe calea corupției care otrăvește instituțiile un popor ce abia se ridică din barbarie.

Când au traversat Prutul în iulie trecut, rușii i-au ordonat lui Știrbei, domnitorul Țării Românești, să refuze plata tributului către Poartă și acesta a ascultat. A fost apoi umilul lor servitor în toate. În altă zi i-au ordonat să proclame legea marțială; a făcut-o și toți miniștrii au semnat documentul, iar când nu l-au mai vrut pe prinț i-au ordonat să plece. Acesta i-a implorat să îl lase să rămână, dar generalul rus a fost neînduplecat, așa că Știrbei a părăsit Bucureștiul și a pornit spre Giurgiu, cu gând să călătorească spre Viena la bordul unui vas austriac. La Giurgiu, căpitanul piroscifului nu l-a primit însă la bord, domnitorul fiind astfel nevoit să se întoarcă la București. A fost oprit de poliție la poarta capitalei sale; cum nu a fost lăsat să intre, a dat ocol orașului ca să ajungă la drumul spre Sibiu, unde i s-a ordonat să se ducă. La Sibiu a fost arestat de către autoritățile austriece până la sosirea de la Viena a încuviințării ca domnitorul exilat al Țării Româ-

nești să pornească spre acel oraș. După plecarea lui Știrbei, prințul Gorceakov i-a convocat pe membrii guvernul muntean și li s-a adresat în următorii termeni:

„Domnilor, sunteți în continuare însărcinați cu administrarea țării, dar poziția *mea* vă plasează naturalmente sub conducerea mea. Îngrijiți-vă de armata imperială. Nu mă pot plânge de modul cum sunt tratați soldații, însă apelez la toată solicitudinea voastră în această privință. Nu trebuie să le lipsească nimic și vă solicit să vă ocupați de nevoile lor. Fiți zeloși în îndeplinirea obligațiilor ce vă revin. Domnul Kalcinski¹ va mijloci între domniile-voastre și mine. Vă aflați sub o guvernare militară; purtați-vă astfel încât să nu suferiți rigorile acesteia. Interziceți-le cu fermitate funcționarilor din subordine să se implice în orice fel de acțiune politică. Oricine va întreține corespondență cu turci va fi reținut mai întâi timp de 24 de ore. Spun asta pentru toată lumea, de la marele ban și până la cel mai mic pârcălab. Sunt printre domniile-voastre boieri care au scris pentru a ajunge principii sau postelnici, dar să știți că vor fi pierduți înainte să ajungă domnitori sau postelnici².”

Acesta este tonul părintesc cu care agenții țarului le vorbesc miniștrilor națiunii creștine din această țară; când au de-a face cu clasele inferioare ei folosesc, cum se poate presupune, ceva mai puternic decât cuvintele.

În ultima lună Poarta a declarat război și țarul l-a acceptat, și numeroși soldați au căzut de ambele părți. Încă de la începutul misiunii prințului Menșikov la

1. Kalcinski era consulul-general rus în Principatele Române.

2. În franceză în original.

Constantinopol¹, țarul Nicolae prezisese că acesta va fi rezultatul solicitărilor sale. Trebuie să fi știut foarte bine că sultanul nu va consimți niciodată să plaseze sub protectoratul Rusiei atât de multe milioane de supuși ai săi și trebuie să fi știut și că această hotărâre a Porții era sprijinită de către marile puteri occidentale.

Țarul dăduse asigurări că nu războiul era obiectivul său, și fusese crezut. Au început negocieri care s-au complicat atât de tare, încât diplomația a eșuat în cele din urmă, iar Poarta, înnebunită de sfaturile care se băteau cap în cap ale consilierilor săi, a declarat război, dar a dat un termen de două săptămâni până la începerea ostilităților efective. Țarul era atunci la Olmütz și a făcut noi declarații de pace. A fost crezut încă o dată, iar cabinetele celorlalte patru puteri s-au pus la lucru încercând să prevină vărsarea de sânge.

Înainte să se facă puțină lumină în obscuritatea ce învăluia planurile diferiților diplomați, cele 15 zile lăsate de Poartă s-au scurs, iar turcii și rușii s-au angajat numaidecât în lupte sângeroase pe Dunăre. Chiar în ziua de duminică 23 octombrie, când termenul lăsat de sultan a expirat, s-au dat ordine flotilei ruse să urce pe Dunăre. Tunurile de la bordul vapo- rului și al canonierelor au fost încărcate, iar vasele erau pregătite de acțiune. Cetatea Isaccea a fost primul punct periculos pe lângă care trebuia să treacă

1. Prințul Aleksandr Sergheevici Menșikov fusese trimis la Constantinopol într-o misiune specială, la începutul anului 1853, încercând să obțină acceptul Porții ca Rusia să fie recunoscută drept protectoare a ortodocșilor din Imperiu. Eșecul misiunii sale a fost urmat de ocuparea militară a Principatelor Române.

flotila. Pe malul stâng în fața Isacei, generalul Lüders a ridicat în grabă câteva fortificații în spatele cărora și-a plasat mortierele. Când flotila ostilă a înaintat, din fortăreața turcească s-a deschis focul, la care canonierele și vaporul au răspuns pe dată, în vreme ce bateria generalului Lüders arunca obuze în Isaccea de pe malul opus; orașul a fost în cele din urmă incendiat. Este evident că prin asta rușii au provocat ostilitățile și că forțaseră Turcia să intre în război, deși în Europa aveau loc negocieri de pace. Se poate vedea din buletinul rus că la început planul fusese să se trimită flotila în amonte pe timpul nopții, la adăpostul întunericului, dar comandantul și ofițerii au cerut ca acțiunea să aibă loc ziua. Conflictul fusese astfel anticipat, iar faptul că generalul Lüders instalase o baterie pe malul drept arăta că rușii erau hotărâți să câștige lupta. Când telegrama consulului-general francez de la București care anunța acest eveniment a fost publicată la Paris și Londra, puțini i-au dat crezare. În mod firesc, având în vedere asigurările solemne de pace date de țar cu câteva zile înainte puteai cu greu crede că ordonase în secret generalilor săi de la Dunăre să înceapă ostilitățile. Lupta sângeroasă de la Oltenița i-a urmat rapid celei de la Isaccea. Ororile războiului au început; negocierile sunt acum inutile, iar telegramele și protocoalele pot fi date uitării.

Marile puteri ale Europei occidentale știu acum ce trebuie să aștepte de la Rusia, cât de nesincere sunt angajamentele ei și cât de mare este disprețul său față de dreptul internațional. Toate încercările Franței și Angliei de a se ajunge la o înțelegere au eșuat, iar sfaturile și protestele lor au fost tratate cu o mare lipsă de considerație de către guvernul țarului.

Rusia poate nimici Turcia dacă această putere nu este sprijinită. Rusia continuă să ocupe Principatele Dunărene în ciuda protestelor noastre. Îi vom permite să pună mâna pe Constantinopol? Țarul duce Europa spre un război general, iar vărsarea de sânge și ororile care însoțesc o asemenea calamitate vor fi puse pe seama sa.

CAPITOLUL XI

Mașinațiunile Rusiei – Conspirația lui Kallergis – Lovitura de stat și rezistența regelui Otto – Constituția Greciei

Este imposibil să crezi că locuitorii regatului Greciei sunt de părere că simpatia ce le este arătată de către Rusia este sinceră sau dezinteresată. Un singur fapt este de ajuns pentru a da la iveală adevăratele intenții ale Sankt-Petersburgului.

În 1843 în Grecia a fost pregătită o conspirație ce urmărea să forțeze abdicarea și plecarea regelui Otto¹, un domnitor numit de Rusia urmând să-i ia locul. Capul conspirației era însărcinatul rus cu afaceri la Atena, iar unealta principală pentru realizarea planului său era generalul Kallergis². Acum vreo trei ani eram pe insula Hydra, unde generalul Kallergis locuia alături de ruda sa, domnul Conduriotis. Am petrecut mult timp împreună și am aflat atunci adevăratul obiectiv al revoluției care avusese loc în Grecia în 1843.

Generalul Kallergis mi-a povestit că puțin înaintea de septembrie 1843 fusese în legătură secretă cu ambasadorul rus la Atena. Era pe atunci, mărturisea, devotat trup și suflet Rusiei și era hotărât să-i îndeplinească planurile chiar cu riscul vieții. Kallergis era

1. Prințul Otto de Bavaria a fost încoronat rege al Greciei în anul 1832, după ce marile puteri europene au recunoscut independența statului elen modern.

2. Dimitrios Kallergis se remarcase în timpul războiului de independență al Greciei.

pe bună dreptate vestit pentru curajul său, fiind un ofițer excelent. Aceste calități îi confereau o mare influență asupra întregii armate grecești, dar era iubit mai ales de cavalerie, al cărei comandant direct era. Datorită acestei influențe și a devotamentului său față de Rusia, agentul rus îl considerase pe Kallergis unealta potrivită. Pe 3 septembrie 1843, puțin înainte de miezul nopții, Kallergis și-a luat locul în fruntea caveriei, care fusese mobilizată, și și-a trimis aghiotantul să ordone artileriei și infanteriei să i se alătore de îndată. Aghiotantul era însoțit de un detașament de lăncieri, instruiți să aresteze orice ofițer care refuza să asculte comanda lui Kallergis. Doar câțiva ofițeri apropiați generalului cunoșteau obiectivul acțiunii sale; restul armatei nu știa nimic despre motivul convocării, însă toți îl ascultau pe Kallergis, comandantul garnizoanei orașului. Cât despre cetățeni, aceștia nu aveau habar despre complot sau obiectivele sale. Când trupele s-au adunat, Kallergis a făcut apel la patriotismul lor, reamintindu-le că luptaseră și-și vărsaseră sângele pentru patrie; apoi le-a stârnit nemulțumirea împotriva situației prezente, arătându-le că străinii stăpâneau curtea regală și că primeau zilnic onoruri și favoruri, în vreme ce grecii care plățiseră independența țării cu sângele lor erau complet neglijați. Apoi le-a cerut să-i urmeze și să îndrepte situația. Discursul a fost primit cu ovații; Kallergis a pornit de îndată spre palat, pe care l-a înconjurat cu trupele, îndreptând tunurile încărcate spre porți. La începutul serii se dăduse ordin comandantului unui vas militar grec ancorat la Pireu, ofițer implicat în complot, să aibă vaporul pregătit la miezul nopții, ca să-l ducă pe regele Otto la Trieste atunci când Maiestatea Sa sosea la

bord. Conspiratorii erau convinși că regele, înspăimântat de revolta trupelor sale, va fugi imediat din Grecia. Însă își făcuseră greșit socoteala. Maiestatea Sa era o persoană extrem de curajoasă și hotărâtă să-și apere tronul cu prețul vieții. Astfel, principalul obiectiv al conspiratorilor eșuase. În această situație, Kallergis și-a trimis aghiotantul să solicite instrucțiuni de la domnul Katakasi, ambasadorul rus. Katakasi fusese deja pus la curent cu privire la situația de la palat și cu hotărârea regelui de a-și apăra coroana până la sfârșit. Ambasadorul rus a înțeles că planul lui secret dăduse greș; pentru a se salva el însuși și guvernul de acuza că ar fi instigat la trădare, a luat hotărârea să-l lase pe Kallergis să se descurce de unul singur; astfel, i-a adresat aghiotantului generalului cuvinte de ocară, numindu-l rebel și ticălos, iar apoi l-a dat afară din reședință. Aghiotantul s-a întors la Kallergis și i-a povestit despre primirea domnului Katakasi. „Am simțit“, îmi spunea generalul, „că-mi tremură capul pe umeri; eram furios și disperat, dar eram hotărât să fac o încercare curajoasă de a salva viețile celor care, asemenea mie, fuseseră atrași în această afacere. Astfel, mi-am trimis aghiotantul la Sir Edmund Lyons¹ pentru a-i prezenta situația în care mă aflam și a-i solicita sfatul și protecția. Sir Edmund mi-a trimis imediat vorbă să rămân pe loc și trupele să stea liniștite, că are să se ducă el la rege“.

Poporul se alăturase trupelor pe câmpul deschis din fața palatului. Când au auzit că mișcarea urmărea eliminarea angajaților străini, oamenii s-au alăturat

1. Edmund Lyons era ambasadorul Marii Britanii la Atena.

protestului și au scandat ca regele să dea poporului o constituție. Întrevederea dintre Sir Edmund Lyons și rege n-a durat mult, iar la ieșire a anunțat armata și poporul, în numele Maiestății Sale, că toți angajații străini vor pleca din Grecia și țara va avea o constituție. Anunțul a fost primit cu mare entuziasm, soldații s-au întors în cazărmi, iar cetățenii l-au purtat pe Kallergis în triumf pe străzile Atenei. Astfel, cum se întâmplă uneori, tot răul spre bine.

După aceste evenimente, Kallergis a devenit un prieten apropiat al lui Sir Edmund Lyons. A plecat în Anglia puțin mai târziu ca patriotul care obținuse o constituție pentru Grecia, primind un dar de 3 000 lire și o sabie scumpă de la compatrioții săi, negustorii greci stabiliți în insulă. Guvernul rus a fost atât de încrezător în reușita acestei conspirații încât deja numise un guvernator de-al lor pentru Grecia și făcuse toate aranjamentele pentru a plasa țara sub protectoratul exclusiv al țarului.

CAPITOLUL XII

Progresele economice ale Greciei – Cultura și școlile grecești – Democrația în Grecia modernă – Toleranța religioasă

Acum câțiva ani era la modă să te amuzi pe seama regatului Greciei, a guvernului și legilor sale. Sunt familiarizat cu această țară din anul 1843, când am ajuns acolo la bordul aceleiași fregate care îl aducea pe Mavrocordat, numit prim-ministru după revoluție¹.

N-am putut afla niciodată motivele acestei batjocori. Relele din țară vin din sărăcie și neputință, iar singurul remediu este să găsești măsurile care să întărească țara și s-o facă mai prosperă. În aceste zile puterea și bogăția unei națiuni depind mai ales de comerț. Comerțul Greciei este foarte limitat, din cauza faptului că solul său este în cea mai mare parte neproductiv, iar populația este puțină și în mare parte săracă. Patras și Syros sunt singurele orașe importante din punct de vedere comercial. Patras exportă stafide, iar Syros își datorează relativa prosperitate poziției sale extrem de potrivite comerțului de tranzit. Nu se poate spune că grecii sunt leneși sau ignoranți; ei fac tot ce se poate cu puținele avantaje pe care le au. Comerțul orașelor Patras și Syros s-a dezvoltat foarte mult după cucerirea independenței țării.

1. Alexandru Mavrocordat (1791–1865), important om politic al Greciei moderne, a fost prim-ministru al țării în mai multe rânduri.

Grecii care n-au reușit să găsească o oportunitate în propria țară și-au pus în valoare talentul și spiritul antreprenorial în alte locuri. În ultimii ani, prin activitatea lor neobosită, au preluat controlul asupra întregului comerț al Levantului, iar milioanele exportate anual din Marea Britanie către Mediterana trec prin mâinile lor. Una dintre cele mai bogate bănci din lume este astăzi cea a baronului Sina din Viena, un mare patriot grec, consul-general și agent al regelui Otto în Austria. Banca domnului Ralli, consul-general al Greciei la Londra, se numără între cele mai importante stabilimente comerciale din Marea Britanie. Domnul Ralli deține mari bănci comerciale la Constantinopol, Sankt-Petersburg, Odessa, Calcutta și în mai multe porturi ale Mediteranei. Nu există un alt popor pătruns de un asemenea sentiment al unității naționale precum grecii. Prosperitatea și succesul lor în străinătate se datorează aproape în totalitate acestui sentiment. Grecii se sprijină unii pe alții și astfel în cele mai multe crize comerciale băncile grecești au supraviețuit, în vreme ce altele cu pretenții mai mari, britanice sau străine, au falimentat. Când un grec este prosper, el își ajută rudele și nu refuză niciodată o cerere ce i se face în numele patriei.

Nu se poate spune că grecii sunt ignoranți, căci Universitatea din Atena este acum cel mai important loc unde se studiază greaca veche din Europa. Greaca modernă, care în urmă cu câțiva ani era studiată doar de câteva familii fanariote, este vorbită acum fără cusur de milioane de greci. În toate orașele sau satele din Grecia există colegii sau școli primare finanțate de stat.

Îmi amintesc că nu demult am fost într-un sătuc de pe malul mării, la vreo 20 de kilometri de Nafplion. Localnicii erau foarte săraci, unii dintre cei mai săraci din Grecia, dar aveau o școală. Sărmanii oameni trădeau pe pământul sterp de dimineața până seara pentru a trăi de azi pe mâine; deși cu siguranță copiii le erau de ajutor la muncă, ei se gândeau totuși că prima lor datorie era să-i trimită pe cei mici la școală. Am vizitat această școală unde erau adunați vreo 30 de copii. Primiseră tăblițe și cărți de la autorități, dar hârtia de scris era un lux și o căpătau doar elevii mai avansați. Începătorii învățau să scrie pe nisip. Aveau o placă lungă înconjurată de o bordură, acoperită cu un strat subțire de nisip fin; în fața ei erau opt-zece micuți care desenau pe nisip alfa și omega cu degetele lor durdulii, sub îndrumarea unui monitor. Și-au scos toți bonetele roșii când am intrat și punându-și mâinile la piept, au făcut o plecăciune gravă. Șeful clasei, îmbrăcat cu o cămașă prea mare și o pereche de nădragi largi, mi-a recitat cu mare pasiune un fragment războinic din Homer, fiind aplaudat de toți colegii de îndată ce l-a isprăvit.

În toate aceste mici școli se predau aritmetica, geografia și istoria generală. În afara Universității din Atena mai există două colegii regale: unul la Patras, celălalt la Pireu, dar școli publice sunt în toate orașele importante. Am fost odată de față la examenul de vară de la școala publică din Tripolița, unde copiii au răspuns foarte bine la matematică, literatură și istorie. La Pireu este un mare colegiu militar, care, judecând după ce am văzut la examenul public de acolo, este condus la fel de eficient ca oricare altă instituție similară

din Europa. Lângă Nafplion este și o școală de agricultură, care a făcut mult bine prin introducerea în țară a mașinilor agricole performante, ca și prin excelențele cunoștințe predate despre cultivarea tutunului și a viței-de-vie. Exportul tutunului de la Nafplion a atins de la o vreme valori considerabile. Aproape tot este trimis de acolo la Marsilia.

După ce am arătat că grecii sunt un popor harnic și educat, cred că va fi ușor să dovedesc că sunt și iubitori de libertate. Grecia este o monarhie constituțională, are un parlament format din senat și camera deputaților și *există sufragiu universal*. Presa este liberă și există libertatea de opinie. Nu există pașapoarte, spioni, tortură și nu este posibilă condamnarea fără proces legal. Unele persoane consideră că regele Otto se opune unei forme democratice de guvernare și că s-a înconjurat de o partidă care face tot ce-i stă în puteri pentru a aboli Constituția. Asemenea aserțiuni sunt complet neîntemeiate. Singurii care se împotrivesc constituției Greciei sunt rușii. De la ei pornesc toate acuzele la adresa regelui Otto, a guvernului și poporului său. Ei au fost cei mai harnici să defăimeze Grecia în ochii Europei, spre a o da de exemplu pentru efectele nefaste ale libertății constituționale. Îi provoc pe inamicii Greciei să arate un singur act neconstituțional, arbitrar sau crud consfințit de regele Otto. Maiestatea Sa a acceptat Constituția în 1843 pentru că aceasta a fost dorința națiunii și a rămas credincios angajamentului luat atunci. Exemplul lui a fost urmat de fratele său, regele Maximilian al Bavariei. Regele Maximilian a urcat pe tron în 1848 jurând pe Constituție și este singurul suveran din Europa Centrală care

nu și-a încălcat acest angajament. Împăratul Austriei este vărul lui primar și a fost aliat cu regele Bavariei; dar cât preț a pus guvernul austriac pe Constituția sau jurământul prin care a fost consacrată? Și regele Prusiei este rudă cu regele Maximilian, dar unde sunt drepturile pe care acel monarh a jurat să le acorde poporului său? Neinfluențat de exemplul puternicilor lui vecini și de reproșurile lor, regele Bavariei și-a păstrat onoarea nepătată și cuvântul dat, în mijlocul statelor despotice de care este înconjurat.

Aceeși toleranță religioasă din Bavaria există și în Grecia. În Bavaria numeroasa populație protestantă se bucură de drepturi egale cu cetățenii catolici. Regele este romano-catolic, dar regina Maria a Bavariei este protestantă. Majoritatea poporului grec este ortodox, dar regele lor este catolic, iar regina Greciei este protestantă¹. Grecii de toate religiile sunt egali în fața legii și nici o religie nu este privilegiată câtuși de puțin.

La palatul din Atena există o capelă, unde, când are loc slujba în prezența regelui, capelanul protestant oficiază slujba bisericii sale pentru regină.

1. Amalia de Oldenburg, cu care Otto I se căsătorise în anul 1836.

CAPITOLUL XIII

La Nafplion – Vechea moschee – Slujbă la biserica catolică – Grecii, victime ale propagandei rusești

La Atena, lângă Acropole, se află o foarte frumoasă biserică protestantă, cu hramul Sf. Paul. Este și o mare biserică catolică în acest oraș. Congregațiile care merg la aceste biserici sunt foarte mici. În Pelopones, insulele din Marea Egee și în Attica populația este în totalitate ortodoxă. Îmi amintesc că la prima mea vizită la Nafplion mă plimbam pe niște străduțe lăturalnice în căutarea urmelor mândrei republici venețiene ai cărei lei înaripați se găsesc încă pe porțile cetății, când m-am pomenit în fața a ceea ce fusese odată o moschee turcească. Pe când priveam această relicvă a unui popor ce triumfase asupra flotelor și armatelor Veneției și a bisericii militante creștine, ușa vechii moschei s-a deschis și din ea a ieșit un preot catolic. Moscheea fusese transformată în capelă, mi-a spus acel domn, și-i fusese încredințată lui. Am intrat împreună în vechea moschee. Pe altar era o frumoasă pictură a sfintei familii, cadou de la răposata regină a Franței. Mi-a povestit că era singur și că nu avea nici un angajat. În Nafplion nu era nici un catolic, dar câțiva bavarezi care lucrau la arsenal veneau să asiste la slujbe duminica și de sărbători. Mi-a spus că nu mai vorbise de mult timp italiana, limba lui maternă. Vorbea grecește bine, dar zicea că e plăcut să audă limba copilăriei lui. Și-a aplecat capul gânditor spunând

asta. Am înțeles că se gândea la grădina mănăstirii din Colli Albani.

*Nessun maggior dolore,
Che ricordarsi del tempo felice, nella miseria,*

spune biata Francesca, și acesta este un adevăr foarte emoționant, deși scris cu cuvinte mai puțin frumoase decât cele ale lui Dante¹.

A doua zi dis-de-diminează m-am întors la capelă și am rămas la slujbă. Era o îndatorire de care mă achitașem altădată cu inima mai ușoară. Eram singuri și în cuvintele liturghiei era ceva mai solemn și mai trist decât de obicei, așa cum răsunau sub cupola vechii moschei.

În teritoriile regelui Otto națiunea greacă are mijloacele de a dobândi o educație rafinată și utilă, ca și dragoste pentru libertatea constituțională. Este așadar cu neputință să crezi că, având aceste avantaje, vor accepta vreodată să devină sclavii Rusiei. În Grecia țărani sunt aproape toți proprietari ai lotului de pământ pe care trăiesc și nu plătesc alte taxe decât cele stabilite prin lege și datorate guvernului. Aici, în Moldova și Țara Românească aflate sub protectoratul Rusiei, țărani o duc puțin mai bine ca sclavii. I-am văzut loviți și chiar bătuți crunt de cei de rang superior fără să protesteze sau măcar să viseze să caute dreptate. Grecii au o ură tradițională față de turci; dar n-am întâlnit nici un grec care ar sprijini Rusia împotriva Porții dacă ar ști că, după răsturnarea sultanului, va intra sub jugul țarului.

1. Dante, *Infernul*. Versurile fac referire la povestea de dragoste dintre Francesca da Rimini și Paolo Malatesta: „Nici o durere mai mare, decât să-ți amintești de vremea fericită în mizerie“.

CAPITOLUL XIV

Spre Giurgiu – Santinele rusești – Dispute pentru ocuparea insulei Mocanu – Artileria otomană – Spre Oltenița – Frumusețea țărăncilor române

La sfârșitul lui octombrie, pe la ora 10 seara, am plecat din București către Giurgiu. Eram într-o căruță ușoară, deschisă, trasă de patru cai. Înăuntru era loc pentru o singură persoană, iar servitorul meu stătea în față pe capră. Era o noapte cu ger tăios, dar eram bine învelit în blănuri și stăteam lungit pe fundul căruței, căci scosesem banca, cu un strat gros de paie sub mine și un sac de telegrame sub cap. Mi-am petrecut timpul uitându-mă la stelele ce străluceau solemn pe cerul senin; îmi alinam spiritul fumând niște țigărete excelente, pe care un prieten prevăzător mi le dăduse înainte de plecare. Să fumez ciubuc, cu care călătoresc întotdeauna în aceste țări, nu era posibil, căci mergeam cu toată viteză pe drumul accidentat și n-aș fi putut să-l țin între buze. La vreo 20 de kilometri de București, rapida noastră înaintare a fost brusc curmată de două santinele ruse, cu baionete. Curierul îngrozit a oprit caii într-o clipă, iar soldații, luându-i de căpestre, ne-au scos de pe drumul principal și ne-au condus în mijlocul taberei. Aici am fost interogați de un ofițer, care văzând, cred, aspectul nostru inofensiv și faptul că avem pașapoartele în regulă, ne-a permis să plecăm mai departe. Deși tabăra era mare, liniștea era profundă; am fi trecut cu certitudine pe lângă ea, fără să știm că suntem în apropierea unei

forțe atât de formidabile. Armele oamenilor erau adunate în fața fiecărui cort, iar atârinate de baionete, la îndemână, se aflau căștile și centiroanele soldaților. Era un singur foc de veghe, și acela la ceva distanță, dincolo de tabără. În jurul lui stăteau vreo optzeci-nouăzeci de oameni, îmbrăcați cu mantale lungi. Stăteau acolo ca niște stane de piatră, fără să spună nimic. Păreau fioroși și sălbatici la lumina plăpândă a focului. Atât de adâncă era liniștea din jurul lor și ei atât de neclintiți, încât ai fi putut crede că sunt adânciți într-un ritual păgân. Imediat ce am ieșit din tabără am dat bice. La fiecare douăzeci de kilometri am luat cai odihniți și, dându-i o atenție grăjdarului, am primit cei mai buni armăsari.

Am ajuns la Giurgiu cu puțin înaintea zorilor. Telegramele pe care le aveam cu mine trebuiau trimise peste Dunăre la Rusciuc lui Said Pașa, care avea ordin să le expedieze cu un curier tătar ambasadorului britanic la Constantinopol. Situația era foarte dificilă, căci fusese instituită legea marțială și orice comunicare cu malul turcesc al fluviului fusese interzisă sub amenințarea pedepsei cu moartea. Însă noi am reușit să trimitem telegramele la Rusciuc, iar acestea au fost primite în timp util de către lordul Stratford de Redcliffe¹.

Peste apă de Giurgiu sunt două insulițe, una dintre ele se numește în românește Mocanu. Toată suprafața insulei este acoperită de arbuști, sub care un grup mare de oameni se poate face ușor nevăzut. Cealaltă insulă,

1. Charles Stratford Canning, lord de Redcliffe, ministru plenipotențiar britanic la Poartă și apoi ambasador în mai multe rânduri în capitala otomană (ultimul mandat 1841–1858).

aflată puțin mai în amonte pe fluviu decât Mocanu, este o mlaștină deschisă, pe care se află un post de pază înălțat pe piloni, care, atunci când am vizitat orașul Giurgiu, era ocupat de cazaci. În zorii zilei de 2 noiembrie, unsprezece bărci pline cu oameni au fost văzute coborând pe fluviu dinspre Rusciuc și îndreptându-se spre Mocanu. Ceața era foarte groasă, așa că bărcile erau la jumătatea drumului când s-a dat alarma. Era un singur punct la Giurgiu de unde putea artileria lovi aceste bărci, iar tunurile rusești se aflau la o distanță de 200 de metri de punctul cu pricina. Până să fie aduse tunurile, opt bărci ajunseseră deja la Mocanu și oamenii debarcaseră, însă asupra celorlalte trei artileria rusă a reușit să deschidă focul. Abia a fost tras primul tun că un vapor de luptă turcesc a ieșit de la Rusciuc și, înaintând curajos pe fluviu, a remorcat bărcile și a răspuns la focul rușilor. Punctul unde erau amplasate tunurile la Giurgiu este la vreo 10-12 metri deasupra nivelului apei. Vaporul era dincolo de prima insulă, așa că trebuia să tragă peste insulă către înălțimea unde era amplasată artileria. Oamenii de la bordul vaporului au făcut asta cu precizie neîntrecută. O lovitură de pe vapor a ucis o santinelă munteană, alta a lovit o casă din oraș la vreo metru de pământ, făcând o gaură în peretele din față și ricoșând și-a făcut loc și prin al doilea perete; o a treia lovitură a ucis o femeie pe una dintre străzi, la vreo sută de metri de malul fluviului. Menționez aceste detalii pentru a arăta că artileriștii turci își cunosc meseria, căci trasul în parabolă, cum au făcut ei, nu se învață peste noapte. În tot acest timp oamenii din bărcile remorcate de vapor stăteau în picioare și trăgeau sfidător cu musche-

tele, în ciuda exploziilor din jurul lor. Cele trei bărci au ajuns în cele din urmă la insulă și au debarcat oamenii, iar vaporul a ancorat aproape de malul turcesc al fluviului. Din câte puteam vedea printr-un binoclu foarte bun, oamenii de pe insula Mocanu și cei care au venit ca întăriri în zilele următoare trebuie să fi făcut parte din trupele neregulate. Turcii controlează încă (19 noiembrie) insula Mocanu, deși s-au făcut mai multe încercări de a-i disloca, iar una dintre ele a fost oficial anunțată ca încheindu-se cu succes. Când am plecat de la Giurgiu, rușii aveau 2.000 de infanteriști, un regiment de husari și 20 de turnuri în oraș și în imediata lui apropiere.

Aveam de gând să părăsesc orașul și să o iau de-a lungul fluviului până la Oltenița, cartierul general al generalului Dannenberg. Știam că turcii debarcaseră în forță lângă Oltenița, iar o bătălie în acel loc părea inevitabilă, dacă ea nu avusese deja loc. Însă ispravnicul de Giurgiu m-a sfătuit să nu merg pe malul fluviului, căci riscam să fiu lovit de un foc răsleț, ci să o iau pe un alt drum, mai sus, cam la fel de scurt, dar mult mai sigur. Cum nu mi-am dorit niciodată să fiu omorât din greșeală, am ascultat sfatul ispravnicului. Nu știu nimic mai palpitant decât ca, după o ceașcă bună de cafea dimineața, să te urci într-o căruță românească din acestea mici, cu patru sau șase cai, și să gonești peste câmpiile sălbatice și pustii. Am plecat de la Giurgiu cu patru cai foarte buni și un țigănuș pe post de surugiu. I-am promis un ban în plus dacă merge repede. A rânjit și strângându-și cureaua din jurul brâului a strigat la cai; apoi, pocnind biciul lung deasupra capului, am pornit în cea mai mare viteză. Micuțul

părea încântat de munca lui, căci se apleca în șa și striga ascuțit, la care caii își coborau urechile și galopau și mai tare ca înainte. Când se întorcea răsând, cu ochii sclipitori, dinții albi strălucitori și părul de spiriduș în vânt, părea un drăcușor.

Să intrăm în liniile rusești era un lucru mai anevoios decât crezusem, căci acești inși plăcuți, cazacii, au obiceiul să-i împuște pe străini; ce-i drept însă, dacă nu te omoară de la primul foc intră adesea foarte binevoitori în discuție și sunt gata să primească orice le dai. Astfel, a trebuit să mergem până la Dobreni¹, la o distanță de cinci poște, și apoi să intrăm pe drumul spre Oltenița prin Negoști². La Dobreni am întâlnit o brigadă de infanterie și un corp puternic de geniști, mărșăluind în aceeași direcție ca și noi. Când schimbam caii la Dobreni, am văzut un grup de tinere îmbrăcate cu cele mai bune straie, căci era sărbătoare, stând în apropiere și privindu-i pe soldații în trecere. Unele dintre ele erau foarte frumoase; una în special, fără ciorapi și cu bielele piciorușe vinete din cauza frigului, era extrem de frumoasă. Zâmbetul lor plăcut și reverențele ciudate, când le-am spus bună seara, m-au făcut să uit de groaznicii cazaci.

1. Sat în comuna Vărăști, județul Giurgiu.

2. Sat în comuna Șoldanu, județul Călărași.

CAPITOLUL XV

Rătăciți pe drum – Hanul din Negoești – Praful Bărganului – Oltenița – Pregătirile militare – Bătălia de la Oltenița – Un mare succes otoman

Am făcut un ocol pentru a o lua înaintea soldaților și, pe când se lăsa noaptea, am ajuns pe malul Argeșului. La fiecare câțiva pași de-a lungul drumului întâlneam furgoane cu bagaje, detașamente, soldați de tot felul. Însă aceștia erau trupe regulate, serioase, și nu farsori cum erau cazacii. Cazacii preferă să-și facă glumele în posturile avansate ale armatei, unde continuă încăierările și unde este o atitudine mai permisivă.

La căderea nopții, surugiul a luat-o pe un alt drum, ca să nu ne întâlnim cu soldații rătăciți și ca să înaintăm, credea el, mai repede. Cum se întunecase de-a binelea, surugiul s-a rătăcit. Cerul era acoperit de nori negri, picături mari de ploaie au început să cadă, iar un vânt puternic bătea din față, suflându-mi praful gros în ochi și provocându-mi o usturime serioasă. Surugiul oprea și striga din când în când, dar nu răspundea nimeni. Din câte îmi puteam da seama, nu era nici țipenie de om. Uneori am ieșit cu totul de pe drum și mergeam pe câmp. Îmi place foarte mult să merg în urma unor câini de vânătoare când sunt călare, dar trebuie să recunosc că nu e plăcut să străbați o țară în căruță. Îmi era frig, eram ud și prost dispus, așa că am uitat complet de chipurile frumoase văzute la Dobreni. În fine, pe neașteptate ne-am pomenit în mijlocul unui sătuc. Aici curierul a aflat drumul și

peste vreo două ore am ajuns la Budești¹. Am fost oprîți la barieră, dar când au aflat că mergeam la comandantul-șef, santinelele ne-au lăsat să trecem.

Era târziu în noapte când am ajuns la Negoești, unde aveam de gând să dorm. Aici se află un han ce promite să ofere găzduire bună călătorilor întârziți. Este într-o poziție deprimantă pe malul Argeșului, la vreo două ore de Oltenița. Șeful poștei de la Negoești era plecat, iar stăpânul hanului mi-a dat camera ocupată de obicei de acest funcționar, cameră despre care spunea că e cea mai bună din imobil. Era o încăpere foarte murdară, cu o sobă fără foc, o masă de joc, un scaun și două divane, care noaptea erau transformate în paturi. Lemn pentru foc nu era – rușii, spunea omul, l-au luat pe tot. Așa că am cumpărat două scaune, le-am desfăcut și curând aveam un foc acceptabil în sobă. Adusesem cu mine de la Giurgiu doi pui fripți, două sticle de vin și niște pâine, norocul meu, căci la han nu puteai găsi altceva decât ceapă.

Călătorisem timp de vreo șapte ceasuri într-un nor negru de praf sau mai degrabă de nisip. Nu plouase suficient pentru a curăța stratul gros de praf aspru de pe drum, ridicat de galopul cailor; vântul puternic și viteza cu care mergeam îl transformaseră într-un nor în jurul nostru. Fața îmi era neagră de parcă ieșisem dintr-o mină de cărbune și spre disperarea mea am văzut că puii fripți, pe care tocmai îi despachetasem, aveau un strat de mizerie, de parcă fuseseră tăvăliți prin cenușă. Praful era pretutindeni. Intrase în tubul pipei, se impregnase în tutun și devenise un ingredient al pâinii, cărnii și vinului. Stropii de ploaie îmi prefă-

1. Oraș în județul Călărași.

cuseră praful de pe pălărie și pelerină într-un strat gros de stucatură, iar părul și barba îmi deveniseră de culoarea și consistența lutului ars.

De îndată ce am terminat masa nisipoasă și mă pregăteam să mă întind pe cât de confortabil puteam pe unul dintre divane și să încerc să dorm, am fost vizitat de aghiotantul comandantului-șef. Îl trimisese la mine generalul să-mi spună că era periculos să trec de zona avanposturilor armatei, căci cazacii, o rasă sălbatică și barbară, n-au nici un respect pentru cine nu poartă uniforma rusească, și că dăduse ordin să fiu însoțit de un ofițer, a cărui prezentă mă va feri de orice problemă. Astfel, aghiotantul mi l-a prezentat pe un tânăr ofițer, care vorbea limba franceză foarte bine și care s-a dovedit un însoțitor bun și plăcut. Am fost cu totul de acord cu aghiotantul că biciuirea până la moarte a cazacului care m-ar ucide nu mi-ar fi de mare ajutor dacă aş sta țeapăn și rece pe malurile Argeșului. Am acceptat, prin urmare, compania tânărului ofițer cu vie recunoștință și l-am rugat pe aghiotant să transmită mulțumirile mele prințului și generalului Danenberg pentru bunăvoința și prevederea sa.

Orașul Oltenița se află aproape de locul unde se varsă Argeșul în Dunăre. Oarecum vizavi, pe malul drept al Dunării, se găsește orașul și fortăreața turcească Turtucaia, iar la distanță aproape egală de maluri este o insuliță. La punctul extrem unde Argeșul se varsă în Dunăre este o clădire mare de piatră folosită ca stație de carantină, iar în apropiere sunt ruinele unui fort. Turcii, înaintând de la Turtucaia, au pus întâi stăpânire pe insulă, unde au așezat baterii de tun, iar apoi au traversat în punctul de carantină.

Aici au săpat un canal de la Argeș la Dunăre, construcție care a încercuit carantina și vechea fortificație. Turcii au mai construit și o baterie mascată cu nouă tunuri. Li s-a permis s-o sfârșească în liniște, fără atacuri din partea rușilor, iar asta am observat că a fost până acum tactica obișnuită a prințului Gorceakov și a generalilor săi. Planul lui pare să fie concentrarea trupelor turcești pe cât posibil într-un singur loc, iar apoi atacarea și zdrobirea dintr-o singură lovitură. Dacă acesta este gândul prințului, atunci cu siguranță a subapreciat curajul și priceperea adversarilor.

Când vreo 10 000 de turci erau concentrați la carantina de la Oltenița, un corp de cavalerie rusă a fost trimis în recunoaștere. Scopul acțiunii era să-i scoată pe turci din tranșee și evident că au reușit la cât de exaltate sunt trupele sultanului. La focul deschis de turci asupra lor, cavaleriștii s-au retras, iar cei dintâi, crezându-i învinși, au aruncat scânduri peste șanț și au înaintat în câmp deschis. Principalul corp de armată rus a înaintat apoi sub focul artileriei plasate pe înălțimile din spate. Când a ajuns aproape de turci infanteria rusă s-a strâns în linie și a șarjat. Turcii i-au întâlnit cu curaj și timp de câteva minute a urmat o luptă corp la corp. În general vorbind, infanteristul rus este mai înalt și mai puternic decât cel turc, iar într-o luptă unde hotărâtoare este forța brută, presupunând că vitejia și priceperea combatanților sunt egale, rușii sunt evident avantajați. Turcii au cedat și s-au retras în fortificațiile lor, fiind urmăriți de aproape de adversari. Rușii veneau în număr mare, crezând că victoria e a lor, și au trecut peste șanțul făcut de turci de la Argeș la Dunăre, când brusc tunurile de la Turtucaia,

bateriile de pe insulă și cele șapte canoniere ancorate aproape de ea au deschis un foc puternic de obuze, în timp ce bateria mascată de lângă carantină a început să mitralieze. Generalul Dannenberg spunea mai apoi că de la Borodino nu văzuse un foc de artilerie atât de bine susținut; un alt general îi zicea unui prieten de-al meu că nu mai pomenise o canonadă atât de nimicitoare de la asediul Varșoviei. Rușii au fost complet paralizați de primirea neașteptată. Au urmat câteva momente de stupefacție, nu s-a dat nici un ordin și oamenii au rămas sub focul adversarilor. Din fericire pentru ruși confuzia a durat doar o clipă. Brusuc s-a dat ordinul de retragere, iar trupele au dat înapoi fără ezitare dincolo de raza tunurilor turcești. 1 500 de soldați ruși au fost scoși din luptă în acea zi și în medie opt din zece dintre răniții spitalizați au murit pe urmă. Turcii aveau în fortificațiile lor un corp de vreo 800 de trăgători de elită înarmați cu puști Minié, a căror singură datorie era să-i împuște pe ofițerii ruși oricând le apăreau în raza de acțiune. Aceasta explică numărul de ofițeri uciși și răniți¹.

În timpul nopții turcii au distrus fortificațiile și s-au retras peste Dunăre la Turtucaia, luându-și cu ei morții și răniții.

1. Bătălia de la Oltenița (23 octombrie/4 noiembrie 1853) a fost prima mare confruntare militară a războiului rusoturc.

CAPITOLUL XVI

Despre relativitatea vederii morții – Povestea liceanului francez

Imaginea morții pe un câmp de luptă nu trezește același sentiment de teamă respectuoasă provocată până și de trecerea unui cortegiu funerar. Călărești pe câmp în ziua de după luptă și-ți faci loc printre cadavre cu o indiferență stranie la vederea unui asemenea carnagiu. Ascultând scrâșnetul luptei, încleștarea armelor și strigătele combatanților mintea îți este pregătită pentru spectacolul ce-o așteaptă când fumul se va ridica și soldații își vor încheia măcelul. Apoi vântul bate proaspăt peste cadavre, cerul este senin și strălucitor, păsările cântă în copacii din apropiere, iar Dunărea cea lată curge calmă spre mare. Și lângă locul unde un soldat zace mort camarazii lui pun ceainicele pe foc pentru micul dejun sau își văd de rutina îndatoririlor zilnice. Nimic din jur nu inspiră sentimente de jale sau regret. Și astfel îți continui drumul pe câmp până ce ți-ai satisfăcut curiozitatea legată de numărul viilor și al morților, după care aștepti nerăbdător masa de dimineață; iar în timp ce-ți bei cafeaua și fumezi pipa speculezi calm despre mersul războiului.

Cât de diferit este totul de senzația de deprimare cu care privești moartea la oraș, în salonul de spital, în mijlocul preocupărilor liniștite, cotidiene. În casa unde există moarte, calci fără zgomot și-ți ții respirația, căci probabil auzi plânsete înăbușite. Poate fi un

copil care-și plânge tatăl în agonie sau inima frântă a unei mame lângă fiul său, căci băiatul care era mândria și speranța ei zace mort.

Acum câțiva ani așteptam la Marsilia sosirea vaporului ce urma să mă ducă în Malta. Era cam pe când se culegeau viile, când câmpurile răsună de strigăte vesele; liceele și școlile sunt închise, profesorii și elevii sunt liberi și cel puțin pentru câteva luni primii spun la revedere durerilor de cap, iar ceilalți rigorilor disciplinei.

În prima zi, la masă, la hotelul unde trăsesem, un tânăr licean ne-a povestit că locuiește lângă Cannes și că-l așteaptă pe tatăl lui, care trebuie să vină și să-l ia acasă. Promovase examenele cu rezultate bune și ne-a arătat premiile câștigate. Acestea îl vor face foarte fericit pe tată și de asta trăsesse atât de tare la școală. Muncise atât de asiduu, încât se îmbolnăvisese, ne spunea, și stătuse la infirmerie câteva zile înainte să plece de la liceu. Încă nu era complet refăcut, căci avea o migrenă severă. Dar când va ajunge acasă durerea va trece, vor fi atât de fericiți el și tatăl lui. Era singurul copil al părintelui său; mama lui era moartă, se prăpădise de mult, când el era doar un prunc. Ne-a amuzat conversația cu el, însă înainte să se termine masa migrena devenise atât de puternică încât s-a dus să se întindă în pat. Camera lui era lângă a mea și ușa era deschisă. Când m-am întors la hotel mai pe seară, am văzut o lampă arzând într-o nișă și o femeie, o asistentă evident, pregătind o băutură pe masa unde erau mai multe sticlute cu medicamente.

Din pat auzeam tot ce se petrece în camera băiatului. Avea atacuri de febră și deja începuse să delireze: „*Papa! Vino acum, mon papa! Papa! Unde e papa?*“

Îl auzeam strigând și apoi plângând că tatălui lui nu-i pasă de el și nu va veni niciodată. După ceva timp asistentă a părut să se înfurie, căci am auzit-o spunând: „Tacă-ți gura, nu pot dormi deloc; tatăl tău nu vine!“ Dar băiatul încă se tânguia după tatăl lui, iar apoi am auzit un zgomot ca și cum femeia l-ar fi lovit. A gemut trist și n-a mai spus nimic.

Am fost trezit dimineață de zgomotul cuiva care urca grăbit scările. Am auzit deschizându-se ușa camerei liceanului și o voce de bărbat spunând: „Jules, copilul meu, aici sunt“ și a urmat zgomotul unei îmbrățișări. Era tatăl băiatului. „Tata! a spus Jules, unde este tatăl meu? Nu mă lovi, o să fiu cuminte, dar aduceți-mi-l pe tata.“ „Doamne, Doamne, nu mă mai recunoaște“, l-am auzit pe bărbat plângând.

Era târziu când m-am strecurat fără zgomot în camera mea în acea noapte. Jules și tatăl lui erau împreună și-i auzeam vorbind. Băiatul era din nou conștient. „Mergem curând acasă, tată? a întrebat Jules cu o voce slabă. Nu-mi place locul ăsta.“ „Sigur, dragul meu, a răspuns tatăl, plecăm acasă de îndată ce te mai întremezi puțin.“ Apoi au vorbit despre un ponei pe care Jules trebuia să-l călărească, despre pușca lui și prietenii pe care urma să-i viziteze. Bătrâna Theresa, bona lui Jules, va fi foarte bucuroasă să-l vadă; bătrâna plângea mereu de bucurie când se întorcea de la liceu. Îi pregătise și camera. Era chiar nostim s-o vezi cum se agită din pricina camerei care nu putea fi niciodată îndeajuns de frumoasă pentru Jules al ei. Atârnase un tablou cu Notre Dame de la Garde la capul patului lui și în fiecare dimineață îi punea flori proaspete la fereastră. Tatăl i-a vorbit mult despre

„Marie“. Ajunsese o adevărată domnișoară și era foarte frumoasă. În fiecare duminică de când Jules plecase la liceu venea la castel cu mama ei și întrebau de el. Vor merge să-i facă o vizită lungă când se vor întoarce la Cannes. Am observat că vocea lui Jules slăbea tot mai mult și curând doar tatăl mai vorbea. Jules ofta oricând tatăl vorbea de mica Marie. „Jules, fiule, mă ascuți?“ „Da, tată.“ „Te bucuri că-ți vorbesc, dragul meu copil?“ „Da, să-mi vorbești, tată“, a răspuns băiatul. „Jules!“, a strigat tatăl după un timp, apoi încă o dată înainte ca Jules să răspundă foarte slab. După o pauză bătrânul a strigat din nou „Jules!“, dar de data asta n-a mai venit nici un răspuns; și a continuat să strige tot mai tare, dar fiul lui a rămas tăcut. Apoi un strigăt de durere al bătrânului mi-a săgetat prin inimă și am știut că bietul Jules murise.

Am fost foarte fericit să plec din Marsilia în ziua următoare; dar cu toată agitația plecării și a schimbării de peisaj a trecut mult timp până să pot șterge tristețea pricinuită de moartea liceanului.

CAPITOLUL XVII

*Noi dispute ruso-otomane – Planuri de război pe linia
Dunării – Strategii și obiective militare – Primadona
engleză*

După lupta de la Oltenița au urmat câteva lupte mai puțin importante între turcii de pe Mocanu și trupele ruse staționate la Giurgiu. La un moment dat, în timpul nopții, rușii au adus niște arme și muniție de artilerie până la marginea apei, în fața insulei; de dimineață, când ceața s-a ridicat, au deschis focul împotriva turcilor și trecând Dunărea i-au gonit de pe insulă. După ce au distrus fortificațiile ușoare găsite pe Mocanu, rușii s-au întors la Giurgiu, dar turcii și-au reluat pozițiile pe insulă în ziua următoare. Această insulă nu are nici o importanță pentru părțile combătute și astfel nu contează cine o deține în prezent. O debarcare a turcilor la Giurgiu este aproape imposibilă, căci malul este foarte înalt, iar puțin mai în aval sau în amonte terenul este drept și deschis.

Adevăratul motiv pentru care turcii ocupaseră insula Mocanu era evident ca să creeze o diversivă când trimiseseră trupele peste Dunăre, la Oltenița.

La începutul lui noiembrie, turcii au ocupat două puncte importante pe malul stâng al Dunării, ca și pe insula Mocanu, vizavi de Giurgiu. La acel moment armata rusă din Principate nu număra mai mult de 50 000 de soldați. Dacă Omar Pașa ar fi făcut o mișcare simultană din aceste trei puncte și-ar fi putut stabili cartierul general la București. Se poate crede că

prințul Gorceakov bănuia că generalul turc va profita de succesul obținut la Oltenița pentru a avansa spre capitala Țării Românești, care este la puțin peste o zi de marș; căci imediat după ce știrea bătăliei de la Oltenița a ajuns la comandantul rus, acesta și-a părăsit pentru prima dată baza din București cu întregul său stat-major și s-a alăturat generalului Dannenberg la Budești, unde au concentrat cu o rapiditate de necrezut 40 000 de soldați și 90 de piese de artilerie.

Totodată, a trimis câteva batalioane spre Giurgiu, dar n-a făcut nici o mișcare spre Calafat, căci știa că Ismail Pașa nu e în situația de a încerca operațiuni ofensive. Nici o armată din lume nu putea rezista sub tunurile de la Turtucaia; astfel, turcii ar fi putut rămâne în siguranță la Oltenița, unde carantina le oferea un loc excelent pentru o mare parte din trupe, și ar fi putut construi ușor colibe suficient de solide pentru a rezista în timpul iernii; iarna nu începuse încă și n-a fost vreme aspră în Țara Românească până pe 29 noiembrie. Până la acea dată nopțile au fost reci, dar zilele erau senine și calde. Să spui așadar că Omar Pașa își retrăsese oamenii din Oltenița din pricina vremii n-avea nici o noimă. Pot depune mărturie despre uimirea cu care au primit rușii vestea că, pe timpul nopții, turcii își aruncaseră în aer fortificațiile de la Oltenița și se retrăseseră peste fluviu la Turtucaia. Prințul Gorceakov, care s-a grăbit să plece din București poate gândind că aveau să lupte în dimineața de după sosirea la Budești, a călărit până la Oltenița și după ce a ordonat statului-major să se retragă a inspectat singur lucrările de demolare de la carantină; după inspecție, a galopat până la confortabilul său cartier

general din capitala Țării Românești ușurat, fără îndoială, că n-aveau să mai fie surprize dinspre partea adversarilor săi musulmani. Comandantul rus, de bună seamă, socotea campania suspendată până la primăvară, dacă nu cumva li se oferea șansa unui atac la Calafat. Rușii vedeau cu satisfacție cum se adună turcii la Calafat și le creșteau speranțele că aveau să se desfășoare treptat în Oltenia. La izbucnirea războiului, unul dintre cele mai importante obiective ale prințului Gorceakov păruse a fi să-i facă pe turci să ocupe acea parte a Principatelor. Din acest motiv și-a retras trupele din Oltenia, lăsând doar o mică armată în apropierea Craiovei. Dacă ar fi vrut să-i împiedice pe turci să pună mâna pe Calafat, ar fi putut să-i atace de îndată ce debarcaseră, căci sosiseră cu bărcile, sau înainte să înceapă lucrările de apărare. Însă nu acesta era planul lui. El spera să scurteze campania atacându-i pe turci după ce se adunau în număr mare pe malul stâng al Dunării, astfel ca, dacă în primăvara următoare avea să treacă fluviul, s-o facă fără mari eforturi. Acesta bănuiesc eu că este planul prințului Gorceakov; dacă îi va reuși sau nu este altă chestiune.

La scurtă vreme după lupta de la Oltenița, la București au început serbările de iarnă: seratele, balurile și concertele se țineau lanț, de parcă spitalele n-ar fi fost pline de răniți și bolnavi, și sute de morminte n-ar fi fost proaspăt săpate pe malurile Argeșului. Oltenița a fost uitată. Un nou subiect a stârnit interesul oraș – o *primadonna* ENGLEZĂ era anunțată la opera italiană din București. Cum e și firesc, eram neliniștiți în privința reprezentației compatriotei noastre, care apărea într-un asemenea moment în fața unui

auditoriu aproape în totalitate rus. Ne temeam că avea să fie rău primită din cauza țării ei, astfel că ne-am ocupat cu teamă locurile în loja consulului-general ca să o ascultăm cântând în *Beatrice di Tenda*¹.

Cum spuneam mai înainte, cântatul se învață în fiecare regiment al armatei ruse, iar printre ofițerii ruși am întâlnit câțiva muzicieni foarte buni. Astfel, cea mai mare marte a publicului primadonei trebuie să fi avut oarece ureche muzicală. Succesul englezoai-
cei a fost decis după prima scenă. Ofițerii ruși care umpleau sala au aplaudat frenetic și au adus-o pe compatrioata noastră de trei ori sub luminile rampei. Avea o voce bună, cu un ambitus considerabil; dar mai presus de orice a dovedit că este o artistă cu o educație muzicală serioasă. A cântat ariile compozitorului respectându-i fidel partitura, lucru ce nu se mai pomenise vreodată la Opera din București.

1. Tragedie lirică în două acte de Vincenzo Bellini.

CAPITOLUL XVIII

Curieri albanezi – Plecarea spre Galați – Arestarea lui Georgie – Intervenții diplomatice

Între Constantinopol și Galați circulă încă un piroscaf și cu o astfel de ambarcațiune a hotărât consulul britanic la București să-i trimită corespondența lordului Stratford de Redcliffe. Domnul Colquhoun avea doi albanezi în serviciul său, Georgie și Ianni, care purtau fustanelă și turban și-și țineau armele la centură după obiceiul din țara lor. Georgie era angajat la consulat de 19 ani. Este un bărbat voinic, cu o căutătură solemnă, foarte zgârcit la vorbă și preferând să-și transmită gândurile prin semne. Este ortodox, fiind născut la Filipopol, unde a locuit printre turci, de la care a căpătat atitudinea orientală gravă. Depeșele i-au fost încredințate lui, cu ordinul de a i le livra domnului Cunningham, viceconsulul britanic de la Galați, care avea să le trimită cu vaporul la Constantinopol. Era după cină, îmi fumam pipa de seară când Georgie a venit să ne spună că mica lui căruță de poștă care trebuia să-l ducă la Brăila și Galați aștepta la ușă. A primit telegramele și instrucțiunile cu obișnuita-i solemnitate tăcută și, urcând în vehiculul îngust, a pornit spre Dunăre. Știind că Georgie avea să fie expus anumitor riscuri pe drumul spre Galați, propusesem să duc corespondența eu însumi. Din fericire pentru confortul meu, domnul Colquhoun m-a făcut să mă răzgândesc și l-a trimis pe albanez. După mai bine

de o săptămână de la plecarea lui, cum nu primiserăm încă nici o veste despre el, am început să ne facem griji. Domnul Colquhoun, un om foarte amabil, era îngrijorat din pricina bietului Georgie, care era în serviciul său de atâta vreme. În sfârșit, într-o seară un angajat al viceconsulului de la Brăila a sosit cu vestea că, pe drumul de întoarcere spre București, Georgie fusese arestat de generalul rus Inglehardt și băgat la închisoare.

În vreme ce aștepta la Brăila să se schimbe caii de poștă, Georgie a lăsat corespondența la biroul viceconsulului și a intrat într-o cârciumă să mănânce ceva. Pe când se afla acolo, el și un angajat al viceconsulatului au fost arestați de niște soldați ruși și duși dinaintea generalului Inglehardt care avusese o zi grea și își trăgea sufletul într-o tavernă din apropiere.

„Cine ești?“ l-a întrebat generalul pe Georgie.

„Sunt curier în serviciul consulului-general britanic la București“, a răspuns Georgie.

„Nu e adevărat, i-a răspuns generalul, ești turc.“

„Sunt creștin ortodox“, a spus Georgie.

„Un creștin nu se îmbracă așa ca tine. Ești turc, deci. La pușcărie cu el și cu celălalt care-l însoțește“, a ordonat generalul, iar Georgie și tovarășul său au fost închiși.

Domnul Cunningham este viceconsul atât la Brăila, cât și la Galați. Atunci se afla în cel de-al doilea oraș, însă cancelarul său i-a solicitat ispravnicului muntean al orașului eliberarea lui Georgie. Ispravnicul i-a răspuns că nu se putea amesteca și l-a trimis la generalul rus. De la ocuparea Principatelor de către ruși, toți agenții britanici au primit instrucțiuni stricte să se

abțină de la a comunica oficial cu autoritățile militare ruse, cărora să nu le recunoască în nici un fel dreptul de a se amesteca în administrația internă a țării. Astfel, cancelarul a refuzat să meargă la generalul rus și a spus că-l va considera pe ispravnic vinovat de arestarea lui Georgie.

Domnul Cunningham a sosit la Brăila în ziua următoare și a trimis o notă moderată, dar fermă ispravnicului muntean al orașului, arătând că mesagerul consulului-general de la București, însărcinat cu transmiterea corespondenței contelui de Clarendon¹ către agentul britanic în capitala Țării Românești, a fost arestat de generalul Inglehardt și băgat la pușcărie. Din fericire, a adăugat domnul Cunningham, telegramele din grija curierului fuseseră lăsate la biroul viceconsular în răstimpul când mesagerul se dusese să mănânce ceva. Astfel, corespondența nu se afla în posesia sa când fusese închis, iar un angajat al viceconsulatului dusese telegramele spre destinatarul lor.

Din fericire, generalul Inglehardt a avut destulă înțelepciune să înțeleagă că era o chestiune foarte serioasă și că ținându-l pe Georgie închis situația se putea înrăutăți și mai tare; astfel, cu oarecare întârziere, a dat ordin să fie eliberat.

Când domnul Colquhoun i-a scris ministrului de externe al Țării Românești despre arestarea mesagerului său, i s-a refuzat orice satisfacție. Consulul-general rus a afirmat că știa că domnul Colquhoun își coborâse drapelul cu puțin timp înainte și prin urmare era o simplă persoană particulară, ordonând guvernului Țării Românești să ignore înștiințările lui.

1. Ministrul de externe al Marii Britanii.

Domnul Cunningham, ca și alți viceconsuli englezi în Principate, nu-și coborâse drapelul în același timp cu consulii-generalii britanic și francez de la București. Era astfel la momentul arestării lui Georgie în deplina exercitare a atribuțiilor oficiale, iar cererea sa nu putea fi tratată la fel ca aceea a domnului Colquhoun. Georgie a stat doar 24 de ore la închisoare, dar lungă lui absență de la București era cauzată de faptul că primise ordin de la domnul Cunningham să rămână la Galați până la sosirea vaporului de la Constantinopol, care era de așteptat să aducă telegrame de la Ministerul de Externe pentru domnul Colquhoun. Când corespondența așteptată a sosit, i-a fost înmănată de viceconsulul lui Georgie; în timpul întoarcerii spre București, când era însărcinat cu transmiterea acestor telegrame, a fost arestat de generalul Inglehardt.

CAPITOLUL XIX

*Încartiruiiri forțate – Duplicitatea ionienilor – Iarna
prin trecătorile Carpaților – Brașov – Arad – În tren –
Arestarea – Cu bine la Viena*

După momentul Oltenița, soldații ruși bolnavi sau răniți au fost externați din spitale la intrarea în convalescență și au fost încartiruiți în casele localnicilor. Cum nu era loc destul pentru servitorul meu în casa unde locuiam, omul a închiriat o cameră de dormit la un han din apropiere. Într-o noapte, ajungând la han a descoperit că toate odăile, inclusiv a lui, fuseseră ocupate de soldați ruși. Omul i s-a plâns proprietarului, însă acesta i-a spus că nu putea face nimic și i-a arătat încăperi unde dormeau la un loc familii întregi și în care soldații ruși ținuseră morțiș să se încartiruiască. Servitorul meu era ionian, de loc din Itaca, și avea protecție britanică. Astfel, conform tratatelor, camera lui era inviolabilă. Compatriotul lui Ulise cunoștea acest fapt, așa că a depus plângere la cel mai apropiat magistrat de poliție, pe care l-a rugat să-i găsească soldatului alt loc de încartiruire. Ionianul a fost singurul din tot hanul care a scăpat de dezagreabilul musafir, restul chiriașilor, supuși ruși, greci și români, au fost nevoiți să-și accepte soarta.

Când servitorul mi-a povestit dimineață întâmplarea, am socotit că era un bun prilej să-i dau o lecție privind simpatia pe care el și concetățenii săi o aveau pentru Rusia. L-am întrebat dacă soldații britanici

fuseseră vreodată încartiruiți cu forța la familiile din Insulele Ioniene, dacă le confiscaseră proprietățile sau dacă ofițerii englezi puteau maltrata fără consecințe un ionian de rând. Și l-am mai întrebat dacă ionienii care au apelat la legile britanice sau la protecția agenților guvernului britanic din alte țări atunci când li s-a făcut o nedreptate, au rămas vreodată fără răspuns.

Ionienii au fost printre cei mai activi agenți ai propagandei ruse de la începutul crizei. Ei speră că atunci când țarul va cucerii Constantinopolul va lua sub aripa sa ocrotitoare cele Șapte Insule. Uneori ionienii sunt nevoiți să se plângă de Lordul Înalt Comisar și de guvernul lui, dar nu-i de crezut că ar vrea să înlocuiască protectoratul unei națiuni libere ca Marea Britanie cu sclavia Rusiei.

Un alt proiect ce se bucură de mare simpatie printre ionieni este unirea țării lor cu Grecia, iar ei speră s-o realizeze prin mijlocirea Rusiei. E de mirare că un popor atât de inteligent ca acesta crede că, dacă va reuși să controleze Orientul, împăratul Rusiei va îngădui regatului Greciei, cu instituțiile lui libere, să-și păstreze independența sau că va spori teritoriul acestei mici puteri constituționale oferindu-i Insulele Ioniene. E de presupus că în curând Rusia nu va mai putea să-și îndeplinească planurile ambițioase, iar ionienii și alți admiratori fanatici ai țarului vor trebui să aibă o atitudine rațională și să-și reconsidere poziția.

Prin decembrie, într-o după-amiază târzie, în plin viscol, am plecat de la București spre Viena. Deși la trăsura cu care călătoream erau înhămați șase cai, înaintam greu din cauza drumurilor proaste și a vremii

necruțătoare. Pe la miezul nopții am tras la un han, unde era preferabil să rămânem până în zori. Ca de obicei, nici în acest han nu erau paturi și nimic de mâncare. Cu chiu, cu vai, am reușit să facem un foc, iar cu proviziile pe care avusesem prevederea să le luăm de la București am pregătit o cină acceptabilă. Am stat lângă foc și am fumat până la primele semne ale zorilor, când ne-am reluat călătoria. Cum întreaga țară era acoperită de zăpadă, totul avea același aspect dezolant. Când și când, mai treceam printr-un sat și pe la apus am ajuns la poalele Munților Carpați. Deși lumina slabă sporea primejdiile urcușului, eram hotărâți să încercăm, căci era cu neputință să rămânem până dimineață în locul pustiu unde ne aflam. Drumul peste această parte a Carpaților este o potecă rudimentară tăiată în marginea muntelui, cu o prăpastie de-o parte și un perete perpendicular de stâncă sau sol nisipos de cealaltă. Abia era loc pentru trăsură, iar o abatere de câteva picioare de la cursul obișnuit ne-ar fi azvârlit în hău. Surugiii descălecaseră și țineau caii de dârlogi, iar niște țărani mergeau în urma trăsurii ca să nu alunece în spate. După ce am reușit să urcăm încet cale de vreo patru kilometri, unul dintre cai a început să freamăte și să zvâcnească sălbatic. Era noapte acum și doar lumina stelelor ne călăuzea. Deslușeam ca prin ceață calul alb năvăș care sărea înainte și înapoi. În lumina slabă a stelelor părea urieșesc, așa cum se năpustea înspre buza prăpastiei pentru ca apoi să se întoarcă tremurând lângă ceilalți. Poziția noastră era critică. Era cu neputință să coborâm din trăsură, căci într-o parte, la nici jumătate de metru

de roți, era o prăpastie, iar în cealaltă era peretele perpendicular al muntelui. Unul dintre surugii a reușit în cele din urmă să taie frâiele calului năvălaş care, odată eliberat, a luat-o la goană și a dispărut în noapte. Apoi am început să înaintăm din nou, însă încet și cu grijă până ce am ajuns la loc deschis. Aici era o construcție mare, asemenea unui șopron, unde am hotărât să rămânem până în zori. Am făcut un foc bun, am scos proviziile din trăsură și până la răsărit am stat pe cât de confortabil se putea. În dimineața următoare am aflat că drumul trecea printr-una dintre cele mai periculoase trecători din această parte a munților. Surugiii nu ne-au mai lăsat să mergem în trăsură de frica unui accident, așa că am pornit pe jos. După aproape șapte ore de mers, drumul s-a îmbunătățit puțin și am început să coborâm spre câmpii. La poalele munților am dat peste un mic han, unde am luat o masă bună cu pui fripți și vin acceptabil. Ne apropiam de frontiera austriacă, iar locurile deveneau evident mai civilizate. Eram cu câțiva kilometri înaintea trăsorii și ne părea bine că aveam puțin timp să ne astâmpărăm foamea și să ne odihnim după o noapte fără somn și un drum epuizant.

E greu să descriu măreția peisajului prin care străbătuserăm. Munte peste munte se ridicau dinaintea noastră acoperiți de zăpadă, iar sub noi era o vâlcea îngustă și întunecată, pe marginea căreia se întindea cărarea. La scurtă vreme după ce am plecat din locul unde ne petrecuserăm noaptea, soarele a început să se ridice pe cer. Eram atunci pe piscul unuia dintre masivele mai mici ale Carpaților și, uitându-mă în

urmă, am văzut câmpiile Țării Românești acoperite de zăpadă. Soarele a răsărit încet și maiestuos. Mai întâi s-au ivit nori roșu-închis, ce au devenit tot mai strălucitori pe margini până când au erupt și s-au topit în vapori trandafirii. Apoi razele aurii ale soarelui au căzut pe munți și pe măsură ce astrul se înălța umbrele se retrăgeau de pe versanții înzăpeziți, până ce treptat scena din jurul nostru a devenit de o frumusețe sublimă. Pe negândite am îngenuncheat în zăpadă și ne-am rugat. Acesta bănuiesc că este sentimentul pe care îl încearcă cei care sunt martori pentru prima dată ai unei asemenea scene. Să-ți deschizi inima în fața lui Dumnezeu înseamnă o ușurare imediată pentru simțurile noastre tocite.

Pe la ora patru după-amiază am trecut frontiera Țării Românești, iar seara târziu am intrat în orașul Brașov. I-aș sfătui pe călătorii englezi care vizitează Brașovul să-i ceară dinainte lista de prețuri patronului hotelului unde trag, căci n-am văzut niciodată ceva atât de exorbitant și absurd precum prețul care mi-a fost cerut la hotelul unde am stat în acel oraș.

Brașovul este un orașel fermecător la poalele unui munte mare și impozant. Locuitorii nu par să aibă nimic din acea apatie orientală pe care o vezi de partea românească a graniței, ci sunt un popor activ, muncitor și prosper. De la Brașov am plecat la Sibiu, iar de aici am urmat drumul spre Arad. Pe drumul către acest ultim oraș a trebuit să ne oprim cea mai mare parte a unei zile pe malul Mureșului, până când a fost tăiată o trecere prin gheață pentru pluta ce trebuia să ne ducă pe noi, trăsura și caii pe partea cea-

laltă. După câteva ore de odihnă într-un han excelent din Arad, am plecat spre Szolnok. Aici începe calea ferată spre Viena, dar între acest oraș și Arad nu este nici un fel de drum.

Trăsura cu care am călătorit de la Arad nu avea arcuri și zdruncinăturile erau atât de puternice, că mi-era teamă că aveam să mă aleg cu mădulele rupte sau dezarticulate. Când am ajuns la Szolnok, a doua zi după plecarea noastră de la Arad, abia mă puteam mișca din cauza durerilor provocate de zdruncinături.

Între Szolnok și Pesta, un jandarm a urcat în tren, a luat pașapoartele tuturor pasagerilor și ne-a dat în schimb adeverințe. La vreo oră de Pressburg, un ofițer de poliție a intrat în compartiment și mi-a cerut pașaportul. I-am înmănat adeverința pe care mi-o dăduse colegul lui între Szolnok și Pesta. Mi-a spus că nu era suficient și că nu puteam continua fără pașaport, pe care trebuia să-l fi primit înapoi de la poliția din Pesta. Când trenul a ajuns la Pressburg, un jandarm m-a însoțit în sala de așteptare, unde mi-a spus că sunt arestat și nu puteam să-mi continui călătoria. A spus asta cu voce tare, fiind auzit de majoritatea celor din sală. Aproape toți ochii s-au întors instantaneu spre mine, în general cu o expresie de simpatie, căci eram în Ungaria și eram privit, bănuiesc, drept un deținut politic. Cum am oroare de altercații zgomotoase, am așteptat ca jandarmul să iasă din sală și, urmându-l, l-am tras încet deoparte și i-am arătat hârtia oficială, scrisă în germană și vizată de autoritățile austriece de frontieră, care spunea cine eram. Nu era pașaport, ci o hârtie adresată șefului vămii de lângă Brașov, în care

se spunea că nu era nimic de contrabandă în corespondența pe care o duceam. Citind acest document, jandarmul a devenit extrem de amabil. Mi-a spus că sunt liber să-mi continui drumul și că nu trebuia să mă mai confrunt cu vreo problemă pe drumul spre Viena. Înainte de asta nu mă întrebasese ce nație eram, de unde veneam sau încotro mergeam.

Nu mi-a părut rău să mă trezesc dimineța următoare confortabil instalat la hotelul Munsch, unul dintre cele mai bune hoteluri din Europa din orice punct de vedere. Confortul neobișnuit de aici m-a întremat după călătoria zbuciumată de la București.

Călătorii englezi s-au plâns adesea de atitudinea agenților poliției austriece. Acum nu mai este cazul, și un englez care se comportă corespunzător poate călători la fel de liber prin întregul imperiu austriac ca prin oricare altă țară de pe continent. Aceasta se datorează cu totul interpelărilor făcute în această privință guvernului austriac de către Conte de Westmorland¹. Este satisfăcător să te gândești și că politica echilibrată a lordului Westmorland a plasat în prezenta criză guvernul britanic în termeni buni și cordiali cu cabinetul de la Viena.

Este foarte posibil ca înainte ca aceste pagini să fie publicate Europa să se afle în război. Însă guvernul britanic va avea mulțumirea că a făcut tot ce se putea, așa cum o dictează onoarea, pentru a ne salva de la dezastru; iar dacă în cele din urmă va lua măsuri extreme asta va fi din pricina încăpățânării oarbe a împă-

1. Ambasadorul britanic la Viena în perioada 1851–1855.

ratului Rusiei. Deși politica miniștrilor britanici a fost considerată șovăielnică și oscilantă, criticile au pornit doar de la o parte a națiunii, căci majoritatea categoriilor educate și sănătoase ale societății au aprobat cu căldură atitudinea înțeleaptă și sinceră a guvernului.